

UDC 821.161.2:821.353.1:82.091(479.22)(091)

**LABYRINTHS OF SOVIET AND POST-SOVIET SCIENCE:
HISTORY OF THE RESEARCH OF GEORGIAN-UKRAINIAN LITERARY
RELATIONS IN GEORGIA**

Ivane Mchedeladze

PhD (Philology)

Faculty of Humanities

Otar Bakanidze Centre of Ukrainian Studies

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

1, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi, 0179, Georgia

ORCID: 0000-0002-4802-7937

ivane.mchedeladze@tsu.ge

The article examines the place of Slavic studies in the system of Georgian science. Despite the fact that many researchers have addressed this problem, the school of Georgian Ukrainian studies has never been analyzed in a historical context. The article shows the long process of academic “invention of traditions” of Georgian Slavic studies/Ukrainian studies. The work clearly states that the dominant focus area of Georgian Ukrainian studies is literary studies, which has undergone a difficult path of development in the Soviet and post-Soviet periods. Ideological problems and global challenges of the post-colonial/post-Soviet era were also reflected in this field. The article shows the national traditions of the research of Ukrainian literature and at the same time their “international invariance”. The specifics of the formation of the scientific process in the local and global cultural and historical context are considered.

The research results show that the national specificity of Ukrainian studies is based on a two-component principle – the study of Ukrainian literature and Georgian-Ukrainian literary relations. The study of literary relations results from the needs of Soviet ideological science. However, during the decades of successful adaptation to the complex mechanisms of ideological labyrinths, a tradition of studying literary relations (Georgian-Ukrainian pair) was formed. After de-ideologization, in the post-Soviet period, it successfully merged into transnational literary studies. The research sources of the article are unknown/unstudied materials from various Georgian archives; and the corpus of Georgian scientific literature on Ukrainian literature. The national discourse was constructed through content analysis of scientific literature (monographs and publications) published in Georgia on Ukrainian studies; changes in the scientific movement in favor of paradigms of various disciplines (Slavic studies/history of Literature of the Peoples of the USSR, translation studies, comparative literary studies) were traced. Special attention was paid to identifying methodological markers of Georgian literary studies; this vector is generalized both in the context of Georgian traditional literary studies and is manifested by the “volume, intensity and similarity” of methodological elements with international scientific discourse.

The article first proposes a theoretical modeling of the periodization of the Ukrainian literature study against the background of a synthetic analysis of European and Georgian scientific literature. Along with the study of the history of Georgian Ukrainian studies, its current state and prospects for development are shown.

Keywords: Georgian science; literary relations study; Post-Soviet decolonization; Soviet ideology; Ukrainian studies

ЛАБІРИНТИ РАДЯНСЬКОЇ І ПОСТРАДЯНСЬКОЇ НАУКИ: ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРУЗИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ГРУЗІЇ

І. Р. Мchedладзе

Вступ

Перш ніж стати самостійною науковою дисципліною, україністика в Грузії пройшла складний та цікавий шлях. До сфери інтересів цього наукового дослідження належить національна традиція становлення та розвитку грузинської україністики в радянський та пострадянський періоди. Показово, що в парадигмі грузинської національної традиції ідеологічна специфіка радянської науки посідає велике місце. У пострадянський / постколоніальний період, поряд з деконструкцією науково-критичної думки, вона зберегла традицію, що склалася, й успішно адаптувалася до міжнародних тенденцій літературознавства. Отже, з радянського періоду україністика в Грузії розвивалася синхронно за двома основними напрямками: 1) історія грузинсько-українських літературних взаємин; 2) історія української літератури.

До утвердження в статусі самостійної дисципліни вектори вивчення історії цієї галузі так чи інакше коливалися між пріоритетами русистики, картвелології, перекладознавства та літературних зв'язків. Відомо, що у грузинському літературознавстві II половини XX століття важливим та перспективним напрямом стає радянський альтернативний варіант порівняльного літературознавства – дослідження літературних взаємин. Домінантними в цьому напрямі були російсько-грузинські відносини. З цілком зрозумілих причин цей сегмент літературознавства набув особливого ідеологічного значення.

Зв'язки з українською літературою стали предметом наукових інтересів як русистів, так і картвелологів. Однак тут дуже важливою є одна обставина – вирішальною була культурна компетенція дослідників та їхня векторна спрямованість, через що українська література репрезентувалася як частина російської літератури (та згодом “літератури народів СРСР”) як русистами, так і картвелологами. Відмінність визначалася лише галузевою належністю: картвелологи вивчали зв'язок та взаємини з українською літературою з позицій грузинської літератури, русисти ж – із позицій російської літератури. Зрозуміло, це було пов'язано з імперською політикою Радянського Союзу. З нинішнього погляду цей процес, відповідно до постколоніальної теорії, можна назвати парадигмою відносин центру та периферії, який поширювався і на процес наукових досліджень, – сприйняття / взаємодія культур периферій лише крізь призму центру та за його допомогою. Як справедливо зазначили німецькі славістки Мірія Лекке та Олена Чхаїдзе, російська мова та культура були гігантським куполом, що накривав культури всіх інших республік [Лекке, Чхаїдзе 2018, 19]. Відповідно, генезис грузинської україністики безпосередньо пов'язаний із загальними тенденціями розвитку русистики та славістики у грузинському літературознавстві. Тому за орієнтир та методологічну базу були взяті концепції теоретичних робіт, що належать грузинським та німецьким ученим-славістам. Водночас історія розвитку славістики по-різному оцінюється грузинськими та європейськими науковцями. Для німецьких учених теоретичною базою дослідницького процесу є постколоніальна теорія, проєкція концепції Мішеля Фуко про знання та владу та ін. Грузинські ж науковці вивчають її, здебільшого використовуючи описовий / дескриптивний підхід: описують факти тільки крізь призму розвитку історії літератури і теорії компаративістики. Відповідно, для аналізу в широкому контексті в цьому дослідженні використовуються обидві перспективи (європейська та грузинська). Це має показати “особливості національної історії та національну когнітивність культури”.

Щодо термінів і методології. Специфікою грузинської україністики є дослідження літературних взаємин, основи якого було закладено в радянській науці. Проте, як визнано в сучасній науковій літературі:

Примітно, що точний переклад грузинського терміна ლიტერატურული ურთობობა – літературні взаємини, а не традиційне “літературні взаємозв’язки”. Відповідно, якщо в російському варіанті (“взаимосвязь”) яскраво виражена ідея “єдності багатонаціональної радянської літератури”, у ширшому сенсі маючи на увазі також і ідейно-художню близькість літератур країн так званого соцтабору, то в грузинській культурній ментальності наповнення цього поняття (в ідеологічному сенсі) залишалося нейтральним. Можливо, саме цей нюанс виявився вирішальним і полегшив переорієнтацію сучасної грузинської наукової думки від “порівняльного літературознавства” (у його радянському варіанті) до “літературної компаративістики” [Мchedлаძე, Мегрелишвили 2015, 116].

У советологічній літературі відзначається радянська дихотомія, що є явищем на службі тоталітаризму і водночас протистоїть йому, вона подібна до симуляції Бодрийяра. “Радянсько-тоталітарна симулякра, як і постмодерністська симулякра, є чистої води симуляцією дійсності, вона також позбавлена будь-якого зв’язку з початковою істиною, вона також має здатність самовідтворення, прецесії, хоча така її природа є саме продуктом конкретних ідеологів (а не природної течії західного модерн-постмодерністського світу), її першообрази змодельовані саме в тоталітарному центрі, який протистоїть істині” [ჭოჭუბაძე 2010а, 179].

Використовуючи методику, розроблену Оленою Чхаїдзе [Чхаїдзе 2015, 92–112], у цій роботі буде проведено систематизацію та періодизацію дослідницького процесу. Дослідження буде зосереджене на тому, що задавало саму мету подібних досліджень у Грузії, на тому, що пережило радянську ідеологію, на тому, що за теми та автори потрапляли до сфери інтересів учених, на тому, як позначилися культурні та соціокультурні зміни в Грузії на дослідженнях учених. Оскільки вивчення російсько-грузинських відносин справило певний вплив і на інші республіки, на вивчення зв’язків між літературами народів СРСР, базуючись на тій же схемі [Чхаїдзе 2015, 93], вперше буде запропоновано таку умовну періодизацію процесу дослідження грузинсько-українських літературних взаємин у Грузії:

1) **“донауковий період”** – до ХХ ст.; оскільки літературознавство як наука формується в Грузії у ХХ столітті, цей період був “підготовчим етапом і резервуаром текстів” для дослідження;

2) **радянський період** (який дослідниця цілком логічно поділяє на два етапи і перший називає *ранньорадянським (від революції 1917 року до кінця 1950-х рр.)*);

3) **період “застою”**. Тут О. Чхаїдзе виділяє пізньорадянський період – з 1980-х років до розпаду СРСР, що позначилося помітними змінами в дослідженнях російсько-грузинських відносин; однак того ж не можна сказати про грузинсько-українські зв’язки, оскільки тут якраз значних змін не відбулося. Поділ на два етапи цілком логічний; я умовно називаю цей період “золотим століттям” цієї галузі. За цією ж схемою пострадянський період також поділяється на дві частини:

4) **перший пострадянський період** – з 90-х років ХХ століття до 2007 р.;

5) **другий пострадянський період – Cultural turn**, у якому якраз і відбувається становлення вивчення грузинсько-українських взаємин як окремої дисципліни, – з 2007 р. і дотепер.

У советологічних студіях виділяють фази розвитку соціалістичного реалізму, запропоновані Гансом Гюнтером:

1. протоканон як підготовчий етап і резервуар текстів для самого канону;
2. фаза канонізації, у якій канон формується як більш-менш систематичне ціле стосовно інших традицій;
3. фаза застосування канону, коли його механізми повністю розкриваються;

4. фаза деканонізації, у якій канон розширюється і втрачає свою обов'язкову природу;

5. нарешті, постканонічний етап, який настає після розпаду канону [Гюнтер 2000, 281–282].

Ця модель Гюнтера частково відповідає дослідницькій проблемі цієї статті, тому з погляду періодизації та систематизації було частково використано фази Гюнтера для аналізу деяких етапів. Інтерпретація літературних взаємозв'язків у радянській науці була фактично своєрідним *метадискурсом*, який розділяв вироблені в центрі моделі; з іншого боку, цьому т. зв. метадискурсу вдалося приховано замінити вироблені в центрі моделі національним змістом, прикладом чого є грузинські наукові праці 70-х та 80-х років ХХ століття. За словами того ж Ганса Гюнтера,

У літературній критиці 1960–1970-х рр. змінилися спроби пристосуватися до розвитку літератури. Водночас критики йшли двома шляхами: одні розширювали термін до поняття “соціалістична література”, інші стверджували, що, крім керівного методу радянської літератури, існують інші напрями... У 1970-х роках починається постканонічний етап, який характеризується тенденціями відвертої ідеологічної та художньої плюралізації [Гюнтер 2000, 286–287].

Щодо кожного з періодів буде описано специфіку їхнього розвитку, розкрито, як створювалася та трансформувалася дослідницька традиція, змінювалися їхні тематика, вектори, методи, персоналії.

Задля аналізу процесів за допомогою зазначеної методології я використовувати такі загальноновизнані в літературознавстві та культурології поняття, як центр – периферія, “культурний імперіалізм”, літературоцентризм, культ класиків, симулякр, зв'язок між “своїм” і “чужим”, культурна ідентичність, “винайдення традиції”.

Дослідження засвідчує, що процес вивчення грузинсько-українських літературних взаємозв'язків дуже схожий на феномен служби тоталітаризму і водночас протидії йому, що цього процесу також торкнулися радянсько-тоталітарні симулякри. Отже, використання цих термінів у цій роботі буде розумним і логічним, водночас дослідження висвітлить характерний для радянської дійсності літературоцентризм, згідно з яким “Центр був місцем виробництва норм, що поширювалися на периферію” [Лекке 2018, 32]. Саме кризь призму “центр – периферія” буде проаналізовано багатогранний процес відносин з периферіями, який подолав комплекс підпорядкування за рахунок прихованого протистояння з центром і сформувався як ***діалог рівних***.

“Донауковий період”

(“підготовчий етап і резервуар текстів” для дослідження)

Спираючись на концепцію українського компаративіста Дмитра Наливайка, який поділяє розвиток порівняльного літературознавства на “донауковий” та “науковий” етапи [Наливайко 2009, 10], “донауковою” фазою в цій роботі називаємо період, коли налагоджувався та розвивався сам процес літературних взаємин, що було зумовлено низкою історичних та політичних обставин. Слід зазначити, що дорадянський / донауковий період у Грузії відзначається становленням та розвитком зв'язків між літературами, внаслідок чого було накопичено величезний різноманітний матеріал, що дав потужний імпульс науковому процесу. Цей етап також можна назвати терміном Ганса Гюнтера “протоканон”, під яким учений розумів підготовчий період соцреалізму. У нашому випадку цю концепцію *протоканону* можна частково застосувати згідно з концепцією Гюнтера, а саме в тій частині, що протоканон був “підготовчим етапом і резервуаром текстів” [Гюнтер 2000, 281].

Історичні засади. Українська література проникла в грузинський літературний процес через переклади кінця ХVІІІ ст., коли в Грузії ще сильні були східноазійські

політичні та, відповідно, культурні впливи. З раннього Середньовіччя до встановлення російського імперіалізму (1801 р.) ідентичність у Грузії визначалася не національністю, а вірою / християнством. Однак незабаром за цим був культурний етап романтизму, який, на думку сучасної грузинської літературознавиці Бели Ципурії, став заміною середньовічно-орієнтальної парадигми і першою постсередньовічною, орієнтованою на Захід соціокультурною парадигмою в грузинській літературі. У цей же період українська література синхронізується з європейськими культурними процесами, сильним є вплив європейського бароко тощо. Я думаю, що в умовах панування Сходу одним із виявів пошуку соціальних та культурних шляхів до західної орієнтації у Грузії стала саме поява української літератури. У другій половині XIX ст. грузинсько-українські літературні зв'язки стають більш інтенсивними та різноманітними, коли на шлях грузинської культури виходить покоління шістдесятників. В умовах російського культурного імперіалізму та маргіналізації грузинським “шістдесятникам” справедливо приписується створення національного наративу, саме вони стоять біля витоків грузинської національної культури в умовах імперського колоніалізму. Знову ж таки, за словами Б. Ципурії, “поколінням грузинських шістдесятників почався розвиток нової соціокультурної парадигми, а слідом за орієнтацією на західну культурну реальність почалася орієнтація на західні суспільні цінності” [Ѓогуа 2010а, 187]. Це саме по собі було ознакою принципового антагонізму з російським колоніалізмом і водночас культурною реакцією на імперіалізм, свого роду контрдискурсом. На рубежі XVIII–XIX ст. чітко простежується поворот орієнтирів грузинської літератури від східних цінностей до західних. Про ці зміни свідчать переклади старослов'янської / української писемності цього періоду. Українську християнську культуру та літературу ми також можемо розглядати як спробу звільнення Грузії від східномусульманського політичного та культурного впливу.

Починаючи з XIX століття, анексія Грузії та її насильницьке перетворення на частину / периферію Російської імперії ще більше зблизили грузинську та українську культури, стали глибшими як контактні, так і ціннісні внутрішні зв'язки між ними; аналогії з контактами та без.

Якщо ми подивимося на українські літературно-культурні процеси того ж періоду, то легко побачимо схожість / близькість до грузинського контексту, що привело до різних форм сприйняття української літератури в Грузії (переклади, критичні статті у грузинській пресі, культурні заходи та культурний діалог, що склався внаслідок особистих контактів письменників та вчених тощо). З кінця XIX ст. Кавказ та його центр – Грузія стали місцем проживання українських письменників, перекладачів та науковців, об'єктом їхнього наукового та художнього інтересу (Лесі Українки, Миколи Гулака, Олександра Навроцького, Михайла Грушевського, Агатангела Кримського). Цей багатий та різноманітний емпіричний матеріал вже в радянський період стане одним із головних питань, тобто “резервуаром текстів” для дослідження грузинської україністики.

Відомо, що в умовах російського імперіалізму Грузія не мала власного вищого навчального закладу, який був би національним центром науки та освіти. Тому для значної частини грузинської творчої та наукової інтелігенції університети Російської імперії були засобом здобуття вищої освіти (грузинська молодь також навчалася в університетах різних європейських країн, хоча вищі імперії були доступнішими). Після центру імперії українські навчальні заклади були для грузинів найпривабливішими, оскільки там вони зустрічали найменше шовіністичних настроїв. Це стало однією з важливих платформ, яка ще більше зміцнила та надала різноманітності палітрі культурно-історичних зв'язків між Грузією та Україною. Вищі навчальні заклади України стали свого роду донорами у створенні грузинської університетської традиції, в Україні здобули освіту багато великих грузинських учених і

водночас професорів та засновників ТДУ (Петре Мелікішвілі, Корнелі Кекелідзе, Гіоргі Ахвледіані, Дімітрі Узнадзе, Василь Петріашвілі).

Тільки за короткий трирічний період незалежності, тобто першої республіки (1918–1921 рр.), вдалося втілити в життя багатовікову мрію грузинів: було відкрито перший вищий навчальний заклад не лише в Грузії, а й у Закавказзі – Тбіліський університет (нині – Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі); з того часу університет перетворився на альма-матер усєї країни, місце створення та поширення знань, науки. Саме в цьому першому “Білому храмі знань”¹ сформувалася літературознавча україністика як навчальна та наукова дисципліна.

Радянський період – у тіні російської літератури (Ранньорадянський період до кінця 1950-х років)

Цей період є специфічним з погляду дослідження грузинсько-українських літературних взаємин. Слід зважати на кілька факторів. По-перше, еволюційний розвиток літературного та пов’язаного з ним наукового процесу в Радянському Союзі змінюється в революційний спосіб, відбувається “одержавлення” художнього та наукового процесу. У цей період, за словами О. Чхаїдзе, окрім культурної та наукової цінності, літературні зв’язки стають одним з мирних інструментів тоталітарної держави, насильно створеної імперії [Чхаїдзе 2018, 298]. У зазначений період єдиним фахівцем з української літератури в Грузії є Міхеїл Кінцурашвілі, що здобув освіту на відділенні російсько-слов’янської історії Харківського університету і з цього часу активно почав перекладати українську літературу грузинською мовою, а згодом досліджував та викладав українську літературу у Тбіліському державному університеті. Його статті, опубліковані в грузинській літературній пресі в 1930-х і 1940-х роках, присвячені літературно-перекладацьким зв’язкам між Грузією та Україною. А в архіві М. Кінцурашвілі зберігаються рукописи прочитаних у різний час доповідей, більшість із яких стосуються української літератури та перекладацької комунікації між двома літературами. Міхеїл Кінцурашвілі читав лекції у Тбіліському державному університеті та Політехнічному інституті Грузії. Як зазначає творець грузинської школи україністики проф. Отар Баканідзе, Міхеїл Кінцурашвілі заклав основу курсу історії української літератури у Тбіліському державному університеті в 1940-х роках, який згодом успішно продовжили його учні – Отар Баканідзе, Тенгіз Буачідзе [Баканідзе 2007, 42].

Фрагменти з історії грузинської славістики

Незважаючи на давні наукові традиції, україністика в Грузії тривалий час була “крилом” різних філологічних галузей. Її дослідницькі вектори коливалися між парадигмами кількох дисциплін (історія літератур народів СРСР / славістика, теорія перекладу та літературних взаємозв’язків...). Під час роботи над історією з’ясувалося, що вивчення грузинсько-українських літературних зв’язків зародилося на кафедрі історії російської літератури Тбіліського державного університету. Це був один із найавторитетніших центрів грузинського освітньо-наукового простору радянського періоду, оскільки після радянзації Грузії “державна машина сприяє набуттю русистики як пріоритетного статусу” [Модебадзе, Мегрелишвили 2015, 115]. Ядром грузинської славістики була русистика. Тому з метою обґрунтування та документування досліджень з історії галузі було вивчено архів цього відомого відділу, який зберігається в Центральному архіві новітньої історії Національного архіву Грузії (далі в тексті – საქართველოს ეროვნული არქივი...).

Відомо, що кафедра історії російської літератури Тбіліського державного університету була заснована в 1933 році, першим керівником її був грузинський учений, філософ і філолог Сергій Данелія (1888–1963). Векторна спрямованість завідувачів цього напрямку науки відіграла велику роль у формуванні та розвитку академічних

традицій грузинської славістики. Наприклад, за часів першого завідувача кафедри професора Сергія Данелії зв'язкові студії не користувалися особливою популярністю. Домінантим підходом був аналіз історії російської літератури крізь призму філософських концепцій. Такий підхід вимагав міждисциплінарність та свободу інтерпретації, що було несумісно з нормативною доктриною соціалістичного реалізму. Отже, внаслідок огляду історії галузі можна зробити висновок, що вектори дослідження завідувачів набули узагальненого вигляду та поширилися на розвиток галузі.

Після Сергія Данелії посаду завідувача кафедри обійняв творець школи російсько-грузинських літературних взаємин Вано Шадурі (1910–1988). У становленні грузинської літературної славістики ці два грузинські вчені (Сергій Данелія, Вано Шадурі) відіграли важливу роль.

Цікаву думку про Сергія Данелію знаходимо у праці Олени Чхаїдзе:

З мого неопублікованого інтерв'ю, зробленого 10 серпня 2014 року з професором-емеритусом Нодаром Левановичем Поракішвілі, я дізналася, що перед тим, як утворити кафедру “Історії російської літератури”, спочатку було підібрано конкретну особистість. Нею став Сергій Данелія, виходець із селянської сім'ї, який здобув освіту в Харківському та Московському університетах. Насамперед він був філософом, а як відомо, філософія та ідеологія нероздільні, і філософ Сергій Данелія міг грамотніше застосувати підходи діалектичного матеріалізму до літературного матеріалу, ніж філолог. Досліджувати літературу він став згодом [Чхаїдзе 2015, 98].

Сергій Данелія спочатку навчався в Харківському університеті, потім перевівся до Московського університету на історико-філологічний факультет і закінчив його з дипломом з відзнакою. У 1911 р. подав професору Московського університету Льву Лопатіну кандидатську дисертацію на тему “Гносеологія Декарта”, але через брак належної підтримки в центрі імперії не зміг її захистити. “Восени 1911 року Сергій Данелія змушений скласти додаткові іспити в Харківському університеті, щоб здобути звання викладача історії... У 1912 році він перебуває в Одесі і складає додаткові іспити в Новоросійському університеті, щоб здобути звання викладача російської мови і літератури” [ჯორჯია 1978, 6–7]. З біографії С. Данелії також відомо, що «Протягом кількох років молодий філолог викладає російську мову та літературу в Херсоні... У 1949 році, у пору “боротьби з космополітизмом” цю заслужену людину та професора звинуватили в космополітизмі та відлучили від Тбіліського університету на деякий час, а від кафедри історії російської літератури – назавжди» [Тухарели 2011, 50–51]. Сергій Данелія був передусім філософом, а також вивчав історію російської літератури з філософського погляду. Його роботи були добре відомі в науковому середовищі того часу:

Вихідним пунктом при визначенні філософії Грибоєдова послугував для нас той факт, що головний літературний його твір “Лихо з розуму” був задуманий у роки, що передували поширенню в російському суспільстві понять німецького ідеалізму. Тому світогляд Грибоєдова, оскільки він виразився в його художній творчості, не був запліднений діалектичною філософією, – такою є керівна думка цієї книги [Данелія 1931, 4].

Вивчення протоколів кафедри історії російської літератури 1930–1940-х рр. також виявило вектори пошуків Данелії, наприклад, він працював над темою “Погляд Гоголя на межі мистецтва” [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, спр. 163]. “Поняття сценічного у Грибоєдова” [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 248, арк. 8]. Про свою методологію дослідження згадує і сам учений. Його автобіографія опублікована в збірнику “Автобіографії письменників” (другий том), видання Музею грузинської літератури. В автобіографії (яку він сам вирішив написати від третьої особи) він зазначив про власний науковий підхід до

літературознавства: “Однією з ознак літературно-критичних праць Данелії є те, що автор спочатку намагається підняти конкретну літературну проблему на рівень загальної проблеми, а потім вирішити її з погляду філософської аргументації” [დაბუღია 2013, 551]. З кінця 1930-х років співпраця між Тбіліським державним університетом і Київським державним університетом поглибилася, що означало сприяння дослідницькому процесу та перехід на новий етап. Відомо, що про це в 1939 році було підписано договір. “Договір про соціалістичне змагання між Тбіліським державним університетом ім. Сталіна та Київським державним університетом”. Договір знайдено в архівах, а його фотокопію опублікував проф. Отар Баканідзе в одній зі своїх останніх монографій: “Київський університет – джерело освіти грузинської молоді” [ბაკანიძე 2015, 351–366].

Грузинські вчені були зацікавлені у співпраці з Київським університетом і контактах з українськими науковими колами. Це підтверджують і знайдені мною архівні матеріали. 19 грудня 1938 року на засіданні вченої ради філологічного факультету Тбіліського державного університету ім. Сталіна третім питанням була угода, укладена з Київським державним університетом. Зокрема, було зазначено, що підписана угода з Київським державним університетом виведе подальшу роботу філологічного факультету на ще вищий рівень. У зустрічі взяли участь відомі грузинські вчені – Акакі Шанідзе, Арнолд Чікобава, Міхеїл Зандукелі, Сергій Данелія та інші (протокол № 3, 19 грудня 1938 р.) [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 23]. З архівних матеріалів випливає, що, ймовірно, саме в рамках цієї угоди зародилася ініціатива викладання української літератури на філологічному факультеті. У резолюції протоколу засідання кафедри історії російської літератури № 1 за 1939 рік зазначено, що доцент Гр. Джапарідзе мав викладати курс “Українська та білоруська література на російському секторі” з умовою перенесення цього курсу на наступний семестр. З матеріалів (д. 53) видно, що Джапарідзе був викладачем цієї кафедри. На жаль, більше документів з цього питання в архівах немає (протокол № 1, 1939 р.) [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 53]. У специфіці науково-дослідницької роботи кафедри, починаючи з 1940-х років, чітко визначилися напрями у вивченні питань російсько-грузинських літературних зв’язків, які, як уже зазначалося, належали професору Ваню Шадурі.

У 1941 році в Ленінградському університеті Ваню Шадурі захистив дисертацію з проблем історії російсько-грузинських літературних взаємин. Робота над цими питаннями також підтверджена архівними матеріалами. Наприклад, у плані роботи кафедри на 1943–44 рр. зазначалося, що він працює над “проблемами російсько-грузинських літературних взаємин 1860-х років [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 146] за такою темою: перший російський роман про Кавказ [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 163]. У протоколі № 6 за 1943 рік у цьому ж документі згадується, що Ваню Шадурі читав на кафедральній нараді доповідь про Тараса Шевченка, яку потім опублікував у популярному тогочасному виданні “Заря Востока”. На думку одного з учнів Шадурі, відомого російського вченого Гіоргі Гіголова, безпосереднім учителем Ваню Шадурі був відомий учений і бібліограф Піксанов, який зробив великий внесок у становлення грузинського літературознавця як ученого: “Ваню Семенович завжди тепло, з почуттям глибокої вдячності згадує всіх, і насамперед свого безпосереднього вчителя, професора М. Піксанова, чий наукові традиції стали для нього основними у всій його творчій діяльності” [Гиголов 1980, 3]. Відомо, що специфікою наукової діяльності М. Піксанова була робота над архівними джерелами, рукописами тощо. Саме цей принцип роботи над джерелами розробив у дослідженні російсько-грузинських літературних взаємин В. Шадурі – вивчав унікальні матеріали. Можливо, саме завдяки М. Піксанову пробудився особливий інтерес Ваню Шадурі до творчості А. Грибоєдова. Незважаючи на те що його праці спиралися на теоретичні парадигми

Віктора Жирмунського [Шадури 1946, 60–61], у Грузії цю школу знають як школу Вану Шадури. Дослідження засвідчує, що двокомпонентна парадигма “Росіяни про Грузію”, “Грузини про Росію”, заснована В. Шадури, дала потужний імпульс процесу дослідження літературних зв’язків у грузинському літературознавстві.

Дослідження літературних зв’язків вийшло за межі грузинсько-слов’янського вектора й узагальнилося до вивчення різних культурних моделей і ареалів (грузинсько-візантійського, грузинсько-європейського, грузинсько-перського, арабського, турецького тощо). Слід зазначити, що саме з цих традицій виріс процес дослідження грузинсько-українських літературних взаємин, що яскраво відбилося також у працях першого українського вченого Міхеїла Кінцурашвілі (псевд. Іасамані). Міхеїл Кінцурашвілі також здобув освіту в Харківському університеті.

Вивчення архівних матеріалів та листування Сергія Данелії з Міхеїлом Кінцурашвілі дає змогу зрозуміти, що одним із факторів, що сприяли їхній дружбі, був, імовірно, Харківський університет [გორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმი..., ფონდი 25380-6-387]. Тому Сергій Данелія пізніше запросив Міхеїла Кінцурашвілі читати лекції з історії літератури народів СРСР на кафедрі історії російської літератури. Кінцурашвілі синтезував започатковане в Харкові наукове дослідження української літератури з грузинськими славістичними традиціями. Саме цей синтез ми знаходимо в першій захищеній у Грузії дисертації з української літератури, яка дотепер не потрапила в поле зору дослідників. Деякі джерела просто стверджують, що Кінцурашвілі працював над кваліфікаційною роботою в Харківському університеті під керівництвом М. Сумцова (“Шевченко, Церетелі, Кольцов, Некрасов, Нікітін. Спільність громадянських мотивів у їх творчості”) [Хуцішвілі 1968, 375–377]. Ця робота, написана в Харкові, сьогодні не є доступною, а також немає докладніших відомостей про неї в дослідженнях жодного іншого літературознавця.

Праця про Міхеїла Кінцурашвілі небагато. У радянський період його ім’я було в напівтіні, і на це були суб’єктивні причини. Однією із причин можна назвати фактор Сергія Данелії, який завжди був неприйнятним для радянської влади. Через Сергія Данелію М. Кінцурашвілі увійшов у грузинський академічний простір і частково розділив долю Данелії.

Найбільш помітною в Грузії є кваліфікаційна робота Ламари Барамідзе “Життя і творчість Міхеїла Кінцурашвілі (Іасамані)”. Ламара Барамідзе вивчає окремі розділи його художньої та наукової творчості, розглядає процес дослідження грузинсько-українських літературних взаємин, але не дає нам ґрунтовного наукового аналізу, це переважно констатація фактів. Л. Барамідзе лише кількома реченнями згадує дисертацію Міхеїла Кінцурашвілі про творчість Шевченка і зазначає, що “ця праця заклала основу грузинської шевченкології” [ზარბაძე 2005, 26]. Вона не була українознавицею за спеціальністю і не згадала, що кандидатська дисертація Міхеїла Кінцурашвілі “Великий Кобзар Тарас Шевченко” в 1944 році заклала основу не лише грузинського шевченкознавства, а й академічної / університетської традиції вивчення грузинсько-українських літературних зв’язків. Ця праця є підтвердженням багаторічної історії грузинської україністики. Мабуть, не так багато країн мають такі давні традиції щодо наукового дослідження української літератури.

Особливої уваги заслуговують праці Л. Грицик про М. Кінцурашвілі. Вона почала працювати над архівом Кінцурашвілі ще в 1980-х рр. [Грицьк 1987, 287–291]. Опрацювала найважливіші джерела – як наявні в Грузії матеріали, так і праці Кінцурашвілі, надруковані в Україні. Ще більш оновлене та розширене дослідження представлено в її знаковій монографії [Грицик 2010, 262–269].

У протоколі засідання кафедри історії російської літератури від 10 червня 1944 р. зазначено: «Збори заслухали виступ проф. Сергія Данелії, який повідомляє, що на 14 червня призначено публічні дебати, Кінцурашвілі захистить кандидатську дисертацію на тему “Шевченко та його творчість”» [საქართველოს ეროვნული არქივი...,

ф. 471, оп. 21, док. 163]. Праця Міхеїла Кінцурашвілі велика і складається з 477 машинописних сторінок. Дисертацію можна умовно поділити на два блоки. I – життя і творчість Шевченка; II – Шевченко і грузинське суспільство. Майже 340 сторінок присвячено аналізу творчості Шевченка, його біографії, змісту й поетиці “Кобзаря”, виділенню окремих періодів (1832–1842; 1843–1847), творчості тюремного циклу, поезії періоду після заслання і повернення, аналізу щоденників Шевченка [ჯობჯუღრამზოლო 1943]. Слід зазначити, що ні до нього, ні протягом тривалого часу після нього в грузинському літературознавстві не було створено такої фундаментальної, науково сформульованої праці про творчість українського поета. Міхеїл Кінцурашвілі був першим грузинським літературознавцем, який дослідив українську наукову літературу та першоджерела. У своїх працях він вивчав творчість Шевченка не з російських перекладів, а мовою оригіналу, переклав практично весь “Кобзар” без жодних підрядників і мов-посередників, що було рідкісним явищем у грузинсько-українських перекладацьких відносинах того періоду. Було лише двоє перекладачів, які знали обидві мови та культури, – Міхеїл Кінцурашвілі та Гіоргі Наморадзе.

На окрему увагу заслуговує другий блок дисертації: зв’язки та відносини з грузинською культурою. Я вважаю, що в цій частині на грузинського вченого вплинули українські наукові традиції та Микола Сумцов, оскільки саме під керівництвом Сумцова він сформувався як професійний філолог у Харківському університеті. Під керівництвом Сумцова підготував кваліфікаційну роботу, у якій використав культурну подібність у мотивах творчості Шевченка та грузинських письменників. Актуальними в українському літературознавстві того періоду були порівняльні студії. У традиціях дослідження грузинсько-слов’янських літературних зв’язків такі вектори компаративістики закріплюються з 1950-х років. Про вплив грузинської славістики можна говорити в розділі “Грузинські переклади творів Шевченка”, де фахово аналізуються прогалини, пропуски, випадки розбіжностей з оригіналом, редакції в грузинських перекладах. На той час у грузинському літературознавстві ще не було наукових традицій і методології дослідження перекладу, лише праця Сергія Данелії “За високу культуру перекладу. Пушкін грузинською” [დაბჯელოს 1935, 190–223], у якій учений намагається розробити методологію дослідження й аналізу перекладу. Для цього він виділив два поняття – емпіризм та ідеалізм і розвинув синтез цих підходів у парадигмі діалектичного підходу. Хоча Міхеїл Кінцурашвілі ніде не посилається на працю Сергія Данелії, перенесення його парадигми на вивчення грузинських перекладів творів Шевченка є чітко очевидним.

У Музеї грузинської літератури імені Георгія Леонідзе, в особистому архіві Михайла Кінцурашвілі зберігається рукопис “З історії літературної співдружності України та Грузії” [ჯობჯუღრამზოლო 1954]. За датою (1954 р.) та підписом з’ясовується, що цю лекцію Міхеїл Кінцурашвілі читав у рамках заходів, присвячених “300-річчю союзу України з Росією”. У своєму рукописі М. Кінцурашвілі наголошував на схожості історичних доль України та Грузії, зокрема згадує події, що підтверджують тривалу історію відносин (напр., факти збирання та дослідження української народної творчості (історичних віршів, дум) грузином Ніколом Церетелі на початку XIX ст.). У тексті доповіді грузинський україніст особливо відзначав вплив прогресивної революційної літератури російського народу та її відомих представників – Чернишевського, Герцена, Добролюбова, Некрасова та ін. як на українську, так і на грузинську літературу, завдяки якій письменники Ілля Чавчавадзе, Акакій Церетелі, Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Павло Грабовський, Михайло Коцюбинський та інші зблизилися [ჯობჯუღრამზოლო 1954].

Внаслідок аналізу зв’язків між радянським центром та Україною як периферією Сергій Єсельчик запровадив термін “Імперський проєкт пам’яті” [Єсельчик 2008, 224], який має на увазі подібні відносини – репрезентацію важливого позитивного

фактора імперії щодо периферії в культурних текстах та науці. Думаю, було б логічно застосувати цей самий термін до грузинської літературної продукції, створеної в перший радянський період. Тому що через нього, окрім літературної репрезентації зв'язків грузинів та українців, ясно передається важливий сполучний чинник російської культури. Щодо слов'янського світу цей процес означав і спробу повної русифікації. Ця практика зародилася ще в Російській імперії, задовго до утворення Радянського Союзу. Тому на теренах “національних околиць” імперії слов'янська культура виступала як загальноросійська культура, а сама російська була “ядром” культури, навколо якої групувалися інші слов'янські культури.

Символічним початком процесу “деканонізації” можна вважати смерть першого грузинського україніста (1955 р.) та його заміну учнями, молодими викладачами. Як засвідчує вивчення архівних матеріалів, згідно з практикою, що склалася у вищих навчальних закладах СРСР (у цьому разі йдеться про ТДУ), для членів кафедри визначалися щорічні теми наукових праць. Напр., 1955 р. на засіданні кафедри історії російської літератури (протокол № 15, 7/II) для старшого викладача Тенгіза Буачідзе було визначено річну тему “Курс лекцій по истории украинской литературы” [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 339]. У сучасній термінології роботи Т. Буачідзе на цю тему можна розглядати як *рідери лектора*. Пізніше, 1960 року, цей матеріал було надруковано у книзі “Літературні записи (літературні взаємозв'язки)”. У книзі сам автор наголошував, що це той матеріал, який він читав у 1953–1958 роках у Тбіліському державному університеті з історії української та білоруської літератур [ბუაჩიძე 1960, 237]. У виданні коротко розглядається історія грузинсько-українських взаємин, а також творчість І. Котларевського, П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка, Є. Гребінки та Т. Шевченка. Через кілька років Т. Буачідзе також опублікував працю про Т. Шевченка окремою брошурою “Життя Кобзаря” (1964). У наступні роки грузинський учений неодноразово повертався до проблем української літератури та її зв'язків з грузинською культурою. У своїх роботах він чітко показав тісний зв'язок українців з історією російського народу, єдність їхнього походження від давньоруського народу, подібність історичних доль, спільне джерело культури трьох братніх народів – росіян, білорусів та українців – культуру Київської Русі. У його працях ідентичності української та білоруської літератур були представлені як усічені.

“Золоте століття” грузинської україністики починається з другого, т. зв. періоду “відлиги”, коли Отар Баканідзе публікує свої монографії. З кінця 1950-х років унікальні історико-літературні архівні джерела та матеріали під куполом російської літератури аналізує фахівець з історії давньогрузинської літератури Трифон Рухадзе. Результати цих досліджень опубліковані у фундаментальній монографії “З історії грузинсько-російських літературних взаємин у XVI–XVIII ст.”. У роботі проаналізовано історичні зв'язки Київської Русі та Грузії, грузинські історичні сюжети, казки-перекази в давній російській літературі та російській літературі XVIII ст.; творчість Петра Могили, Дмитра Туптала, Феофана Прокоповича та ін. [რუხაძე 1960].

Монографія “З історії літературних взаємин. Розвиток східнослов'янської писемності та грузинсько-російсько-українські літературні зв'язки” [ბუაჩიძე 1968] Тенгіза Буачідзе, перебуває в тіні російської літератури, аналізуючи літературу періоду Київської Русі, історію виникнення “Повісті про похід Ігорів” та її ідейно-художній задум. Крім цього, у ній розглядаються проблеми походження української та білоруської писемності, історія культурного життя середньовічної України. І зараз незамінною є праця Тенгіза Буачідзе “Давньоруська література”, у якій учений аналізує історію вивчення давньоруської писемності, Києво-Печерської лаври та давньоруських літописів, проблему зіставлення грузинських та російських літописів та ін. Ця робота унікальна і тим, що в ній також опубліковано переклад “Повісті временних літ”, виконаний Т. Буачідзе, з великими науковими коментарями та примітками [ბუაჩიძე 1973].

Окремі публікації щодо взаємин між Грузією та Україною є в грузинській періодиці та збірниках, які видавалися лише з ідеологічних міркувань і значної наукової цінності не становлять, тож ми не будемо зупинятись на них детальніше.

Огляд цього періоду однозначно демонструє, що українська література у грузинській науці була частиною гігантського конгломерату радянської літератури, де домінувала російська література, хоча на тлі найжорсткішого ідеологічного радянського дискурсу вже вимальовуються контури її сприйняття як самостійної літератури. Поки що не існує інституційного чинника, який стимулюватиме та скеровуватиме науковий процес.

З архівних матеріалів 1950-х років також видно, що щорічні теми з української літератури визначалися і для асистента кафедри російської літератури Отара Баканідзе (протокол № 11, 15 грудня 1958 р.): “О. А. Баканідзе говорив про основні положення своєї річної теми – лекції з історії літератури народів СРСР (частина 1), робота представлена грузинською мовою, у ній ідеться про українську та білоруську літературу стародавнього періоду (роботу вважати виконаною) [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 426]. З матеріалів більш пізніх років [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 648] видно, що О. Баканідзе вже працював над темою – Тарас Шевченко. Отже, включення до навчального та науково-дослідного процесу молодих працівників – Т. Буачідзе та О. Баканідзе відкрило новий етап у вивченні грузинсько-українських літературних взаємозв’язків. Однак тут є один ключовий момент: якщо Т. Буачідзе вивчав українську літературу як професійний русист і наголошував на спільності російської та української літератур, то О. Баканідзе з першої ж монографії почав демонструвати суверенність та національні традиції української літератури. У першій книзі, написаній з історії української літератури, він зафіксував не дуже популярну та прийнятну для радянської доби позицію, якій “грузинський патріарх україністики” вірою та правдою служив понад шістьдесят років. У книзі він назвав українську багатовікову літературу гордістю українського народу та з ювелірною алегоричністю, як ідеологічну маску, включив у свою роботу такі рядки: “Радянські майстри слова підняли на вищу сходинку найкращі традиції своїх знаменитих предків” [ბაკანძე 1965, 2]. У жодній іншій грузинській науковій праці, створеній до цього, ніхто так сміливо не висловлював проукраїнські позиції, тим більше якщо взяти до уваги ще й те, що, незважаючи на “відлигу” 1960-х років, ідеологічний прес не так уже й послабився. Не зовсім прийнятною була для комуністичної влади і біографія автора книги, молодого вченого. Адже він належав до репресованої за часів Сталіна сім’ї та роками зазнавав стигматизації, оскільки був сином “ворога народу”. Добре відомо, що комуністи ніколи й нікому легко не вибачали ворожнечі та відступу від провідної лінії. Легко уявити, наскільки ризикованим могло бути навіть незначне відхилення такого роду. Через багато років грузинський учений неодноразово згадував про ці ризики, труднощі, що супроводжували становлення та розвиток грузинської україністики.

Період “застою” – золотий вік грузинської україністики

Ганс Гюнтер у фазах соцреалістичного канону назвав період деканонізації 1953–1970-х рр. “прогресивною фазою ерозії соцреалізму”, що характеризується “розмиканням та звуженням канону” [Гюнтер 2000, 286]. Незалежно від розглянутого вище наукового процесу цілком правомірно процес вивчення грузинсько-українських літературних взаємин 1960-х років можна метафорично назвати “золотим віком”. З огляду на створені в цю епоху наукові праці логічно було б сказати, що в Грузії сформувалася літературознавча україністика. Чітким маркером досліджень і викладання в цій галузі стали літературні зв’язки.

Грузинський учений, професор Отар Баканідзе – основоположник школи грузинської україністики, а також перекладознавства та літературних зв'язків. Отар Баканідзе пройшов доволі складний шлях. Нащадок репресованої сім'ї, затаврований як син троцькіста, “ворога народу”, ціною величезних зусиль пробився в науку. Як фахівець сформувався під керівництвом видатного грузинського вченого, основоположника грузинської русистики вищезгаданий Вано Шадурі, на базі створеної ним школи. Цей чинник досить значущий для подальшого аналізу. На основі наукової традиції Вано Шадурі його учень Отар Баканідзе створив грузинську школу українознавства, якій присвятив майже 60 років свого життя. Отар Баканідзе – автор понад 40 монографій і понад двохсот публікацій, присвячених історії української літератури та проблемам грузинсько-українських літературних взаємин. Аналізуючи дослідницький процес російсько-грузинських літературних зв'язків, наукова співробітниця Рурського університету Олена Чхаїдзе так оцінює концептуальний і методологічний задум наукових праць Вано Шадурі:

Побудова його праць зводилася до такої схеми: у першій частині наводився опис ставлення російського письменника до Грузії (дані про його перебування, про твори на грузинську тему, вислови про грузинських діячів, культуру, природу), а в другій частині розповідалося про ставлення грузинської громадськості до російського письменника (дані про його перебування в Грузії (матеріали преси, критичні статті, літературознавчі праці)) [Чхаїдзе 2018, 352].

Отар Баканідзе часто наголошував на впливі дослідницьких стратегій, розроблених учителем, на його подальшу наукову діяльність. З ім'ям професора Баканідзе пов'язане створення Науково-дослідного центру україністики та кафедри перекладу і літературних взаємин у Тбіліському державному університеті. Його діяльність мала двовекторний характер: з одного боку, він створив школу україністики в Грузії, а з другого – зумовив процес становлення і розвитку картвелології в Україні. Обидва ці аспекти – дослідження літературних зв'язків у Грузії та Україні – стали потужним поштовхом для взаємного розвитку. Відтоді в Україні існує картвелологія як напрям у літературознавстві.

Вивчення архівних джерел пізнього періоду засвідчило, що взаємний інтерес грузинських та українських учених у науково-освітній сфері ставав дедалі інтенсивнішим, розширювалося коло співробітництва. Це стосувалося ділових відносин не лише з Київським університетом, а й зі Львівським університетом (протокол № 8 від 17 грудня 1964 р.) [საქართველოს ეროვნული არქივი... ф. 471, оп. 21, док. 648]. З грузинського боку з ініціативи проф. О. Баканідзе з 1962 року почав реалізовуватись інноваційний проєкт – обмін студентами між Київським та Тбіліським університетами з метою підготовки кадрів. Проєкт приніс великі результати, грузинсько-український культурний діалог переходив на новий етап, на якому соцреалізм був лише *симуляцією*.

Зусилля професора Баканідзе зі встановлення тісних контактів з українськими колегами та письменниками привели до поглиблення співробітництва між Київським та Тбіліським університетами, що ґрунтувалося на договорі про взаємне співробітництво, підписаному 1939 року. У 1964 році відбувся перший обмін студентами, який повторювався кілька разів. Завдяки йому в Україні навчалися грузинські україністи Реваз Хведелідзе, Аміран Асанідзе, Нурі Вердзадзе, Рауль Чілачава, Олександр Мушкудіані, а в Грузії – українські картвелологи: Григорій Халимоненко, Людмила Грицик. Їхня невпинна наукова та перекладацька діяльність упродовж більш ніж пів століття залишила помітний слід у культурно-історичних зв'язках Грузії та України, а також в історії літератури обох країн. Відомо, що в цей період агресивний радянський дискурс послабився завдяки “відлизі”, а культура національного нарративу стала домінантною як у Грузії, так і в Україні. За термінологією

постмодернізму, ідеологічний дискурс стає свого роду симулякром і маскою автора, під якою ведуться активний науковий пошук і процес перекладу.

Одним із продуктивних засобів встановлення та зміцнення літературних та наукових зв'язків була характерна для *радянської політики пам'яті* практика святкування ювілеїв письменників, головною дійовою особою якої в Грузії був проф. Отар Баканідзе, який уже став професійним українознавцем. 1970 року заснували клуб “Україна”, завданнями якого були вивчення і популяризація української літератури та культури в Грузії. Наукова база для створення клубу вже була готова. У 1967–1968 роках побачили світ монографії О. Баканідзе “Український театр у Тбілісі” (1967), “З історії грузинсько-українських літературних зв'язків” (1968) тощо. У них проаналізовано зв'язок корифеїв грузинської класичної літератури Іллі Чавчавадзе та Акакія Церетелі з українською культурою; історію перекладу грузинської поеми “Витязь у тигровій шкурі” українським письменником і перекладачем Олександром Навроцьким та проблеми дослідження й аналізу “Витязя...” Миколою Гулаком. Отже, було визначено дослідницькі парадигми – ставлення українських письменників до Грузії та грузинської культури, а також грузинських авторів – до української літератури та культури. Про міждисциплінарний підхід до вивчення літературних зв'язків можна судити і з праці “Український театр у Тбілісі”, у якій учений розмірковує про різні парадигми розвитку української драматургії та її грузинської рецепції. Вже в перших його роботах виявилися тенденції вивчення сучасної української наукової літератури та невідомих матеріалів. Дослідник представив грузинській науковій спільноті невідомі здобутки української науки, водночас негласно відсунувши на другий план як наукову, так і художню (перекладну) літературу метрополії. Після М. Кінцурашвілі фактично він був першим грузинським ученим, який працював над українськими першоджерелами та для їхнього аналізу використав актуальні / авторитетні українські наукові розробки відповідної доби. Цей важливий для вченого чинник визначив якість його професіоналізму та авторитет серед інших грузинських славістів уже з початку 1960-х років.

З цього періоду з боку радянської держави став особливо підтримуватися організаційний чинник літературних взаємозв'язків між народами СРСР. Напр., у 1974 р. на базі Спілки письменників Грузинської РСР було створено Колегію художнього перекладу та літературних взаємозв'язків. Цим сектором опубліковано грузинські переклади шедеврів світової літератури, а також чудові грузинські переклади низки українських текстів. На усталену думку, ця колегія була одним із найбільш ліберальних культурних центрів радянської Грузії. При Академії наук ГРСР як потужний центр встановлення літературно-культурних зв'язків та їхніх наукових досліджень було створено Музей дружби народів, який спільно з Національною академією наук України провів конференцію, присвячену українсько-грузинським літературним взаємозв'язкам, видавав збірку “Дружба”, у якій друкувалися матеріали, що відображають відносини між народами СРСР тощо. З 1960-х років Інститут грузинської літератури імені Шота Руставелі Національної академії наук ГРСР почав видавати збірку наукових праць “Літературні зв'язки”, у томах якої було опубліковано низку важливих статей про грузинсько-українські взаємозв'язки, які вважаються такими навіть із сучасного погляду.

Велика історія відносин “грузинського театру з братнім російсько-українським та іншими театрами” викладена в монографії Надії Шалуташвілі “Дорогами дружби” (1978) (хоча за професією М. Шалуташвілі була театрознавицею і ніколи не розглядалася як українознавиця).

Літературні взаємозв'язки сьогодні по праву вважаються радянським інваріантом порівняльного літературознавства. На методологію дослідження літературних взаємозв'язків великий вплив мали думки радянських учених. З 1970-х років над теоретичними проблемами радянської літератури активно працювали вчені країн

Балтії (С. Іванова, П. Ужкальніс), їхні роботи вважалися вельми значущими на рівні Союзу. Професор Ризького університету С. Іванова цікаво визначила методичні та методологічні особливості дослідження проблем взаємозв'язків, серед яких особливе місце посів “джерелознавчий метод”:

Методика роботи із зібраними фактами взаємозв'язків має ніби два рівні: зовнішній і внутрішній. Зовнішній рівень джерелознавчого методу має на меті встановити місце, час, автора опублікованого матеріалу, його характер (переклад, інформація, згадка, критика тощо). Внутрішній рівень має на меті вивчити зміст виявленого матеріалу. Залежно від нього дослідник може розпочати класифікацію та систематизацію зібраного [Іванова 1979, 31].

Повномасштабну форму цей метод набуває у сфері грузинсько-українських досліджень. Опрацьовувалися велика кількість архівних джерел, грузинська та українська періодика тощо. Слід зазначити, що *джерелознавчий метод* виявився дуже ефективним і не втратив своєї актуальності й у сучасних дослідженнях. Однак у наші дні змінилося трактування фактів, відкрилися закриті в радянський період архіви, табуйовані теми, матеріали антирадянської еміграції тощо.

З другої половини ХХ століття в грузинському науковому дискурсі велике місце посідають теоретичні дискусії про художній переклад. Творцем першої грузинської перекладацької теорії став визнаний учений Гіві Гачечіладзе. У його знаменитій праці “Художній переклад та літературні взаємозв'язки” (1972), виданій у центрі імперії, чітко визначено місце теорії перекладу в літературознавстві. Дослідження Г. Гачечіладзе стали визначальним вектором у грузинській науці. Вчений дав теоретичне обґрунтування напрямів дослідження художнього перекладу крізь призму літературних взаємин: “Сьогодні художній переклад має розглядатися як одна з основних форм літературних взаємозв'язків між народами... Мета книги – утвердження творчого начала в художньому перекладі, без якого він не міг би відігравати свою роль у процесі літературних взаємозв'язків” [Гачечіладзе 1972, 6]. У цій монографії в узагальненому вигляді представлені створені протягом багатьох років праці Г. Гачечіладзе з перекладознавства, які впродовж наступних десятиліть стали однією з важливих теоретичних основ грузинського перекладознавства та літературних взаємозв'язків. У 1970–1980-х роках науковий аналіз грузинсько-українських літературних зв'язків дотримується того ж вектора. У роботах, створених на тему цієї проблеми, велике місце посідає дослідження якості художніх перекладів на основі порівняння та зіставлення з оригіналом; для українознавців актуальною проблемою стала історія перекладу. Ці питання посядуть одне з центральних місць у специфіці дослідження літературних відносин і залишаються незмінними до сьогодні як “віднайдена традиція”. Зміни торкнулися лише сучасних теоретичних поглядів на переклад, які сприяють різноманітності та методологічному плюралізму аналізу взаємин.

Примітно, що в цей самий період рефлексії про художній переклад активізувалися і в грузинській літературознавчій славистиці. Тут на особливу увагу заслуговує стаття грузинської русистки Ліни Хіхадзе “Переклад чи автор?” [Хіхадзе 1960, 91–96]. Ця стаття започаткувала масштабну дискусію про проблеми художнього перекладу, у якій взяли участь відомі грузинські та російські письменники та перекладачі і яка тривала цілий рік. Пізніше роздуми про переклад знайшли відображення у відомій монографії Л. Хіхадзе “Из истории восприятия русской литературы в Грузии и опыт историко-функционального изучения” [Хіхадзе 1978]. Її робота на той час була великою новацією, що відіграла важливу роль у формуванні грузинського порівняльного літературознавства. “Метод Хіхадзе не тільки виправдав себе, він став досконалішим і комплекснішим з роками. Роботи її визнано далеко за межами Грузії... Зазначимо, що праці Хіхадзе ніколи не були пов'язані з тогочасними ідеологічними настановами і сам такий підхід вже був мовчазним опором ідеології”

[Филина 2018, 315–316]. “Метод Хіхадзе” (названий так грузинськими славістами) був синонімом літературної компаративістики, у якій літературний переклад, як форма взаємодії літератур і культур, посідав належне місце.

У 1970-х роках грузинський учений Н. Поракішвілі почав працювати над темою “Микола Гулак і його грузинські зв’язки” [Поракишвили 1975]. Дослідження Нодара Поракішвілі стали добре відомі і в Україні. Публікувалися в авторитетних українських виданнях. Проте векторною спрямованістю його інтересу були проблеми російської літератури та російсько-грузинських відносин. Він ніколи не вважав себе українознавцем і понад пів століття був професором кафедри російської літератури ТДУ. З одного боку, залишити його праці поза увагою неправильно, а з іншого – говорити про його внесок у грузинську літературознавчу україністику не зовсім логічно. Достатньо було б лише згадати їх.

Цікаві публікації про літературні взаємозв’язки є у грузинського славіста Ігоря Богомолова [Богомолів 1968a, 92–108; 1968b, 165–179]. На особливу згадку заслуговує відома в радянському літературознавстві робота “Брате, ти братерством сильний. Нариси літературних взаємозв’язків. До 50-річчя утворення Спілки письменників СРСР” (у співавторстві з Р. Міміношвілі), видана в Москві у видавництві “Советский писатель”. У книзі розглядаються історія та радянські етапи зв’язків грузинської літератури з республіками СРСР. Примітно, що проф. Ігор Богомолів був одним із найвпливовіших дослідників російської літератури та російсько-грузинських літературних взаємозв’язків у Грузії. Багато років він очолював відділ літературних зв’язків Музею дружби народів Національної академії наук Грузинської РСР, а в пострадянський період – Центр міжнародних відносин. Роботи Богомолова, окрім радянських патетичних реверансів, вирізняються глибоким науковим аналізом, це особливо стосується дослідження, що увійшло до книги “Почуття сім’ї єдиної”, у якій розглядаються історичні матеріали з грузинсько-українських літературних зв’язків ХХ ст. [Богомолів 1985, 73–108]. На думку О. Чхайдзе:

Ігор Богомолів вніс тему “всереспубліканської дружби” у грузинське літературознавство. В одній із його книг – “Брате, ти братерством сильний...” – вміщено нариси про зв’язки грузинських літераторів з поетами та прозаїками всіх п’ятнадцяти республік СРСР (грузинсько-українські, грузинсько-вірменські, грузинсько-естонські та ін.). Праці Богомолова радянського періоду, безумовно, несуть у собі риси часу та певного “соцзамовлення”: пропаганди “тотальної” “дружби народів”. Найголовніше, що на тлі чіткої ідеологічної лінії до уваги наступних поколінь дослідників представлені унікальні матеріали та фундаментальна праця. На сьогодні іншого вченого, який масштабніше представив би матеріали багатомірних взаємозв’язків грузинської літератури з літературами народів СРСР, назвати не вийде [Чхайдзе 2015, 106].

В архіві чинного Центру україністики ТДУ зберігається унікальний матеріал, що описує цю проблему [უკრაინისტიკის ცენტრის არქივი (თბილ), папка № 6], яка досі не розглядалася в науковій літературі. У рукописній історії клубу “Україна” відображено наукові та культурні заходи, що проводилися в його рамках, і серед них можемо зазначити заходи, присвячені Лесі Українці. Так закладалася основа важливої традиції – видання грузинсько-українських двомовних антологій (вийшло понад три десятки томів). Першими в цьому циклі були грузинські переклади поезій Лесі Українки разом із відповідними оригіналами (збірка “Світло! Світло!”, 1971). Через кілька років на базі науково-освітнього і культурного клубу за участю і зусиллями Отара Баканідзе було засновано кафедру літературних взаємозв’язків і перекладу народів СРСР (нині Н/Н Інститут перекладу та літературних відносин). Завідувачем кафедри багато років був проф. О. Баканідзе. Його науковий та освітній напрям став одним із домінуючих.

Слід зазначити, що в цей час у грузинсько-українських дослідженнях активізувалося вивчення художнього перекладу – як історії перекладу, так і порівняльного

аналізу оригіналу та перекладу. О. Баканідзе вивчав історію перекладу української літератури в Грузії і навпаки – грузинської літератури в Україні. У зв'язку з цим грузинсько-українські дослідження, поряд зі специфічним інваріантом порівняльно-історичного літературознавства – вивченням міжлітературних відносин, – виходять на рівень перекладознавчих студій. Цей напрям був додатково посилений і диверсифікований Ревазом Хведелідзе та Нурі Вердзадзе. Вони вивчали україномовні переклади грузинської поезії на основі порівняльного аналізу. За цим напрямом під керівництвом проф. Отара Баканідзе в 1972–1973 роках у Тбілісі та Києві було захищено дві кандидатські дисертації: “Руставелі в українській літературі” Реваза Хведелідзе [Хведелидзе 1972] і “Грузинська художня література в сучасних українських перекладах” Людмили Грицик [Грицьк 1973]. Студентські обміни між Київським і Тбіліським університетами дали перші наукові результати, які висвітлили ще один важливий сегмент наукових досліджень грузинської україністики – аналіз перекладної літератури. Цей вектор не втрачає своєї актуальності й досі. Згідно з думкою, усталеною в сучасній науковій літературі:

Максимально використавши досвід попередників як грузинських, так і українських, створювана О. Баканідзе школа об'єднала філологів-симпатиків України... Спроектвана у новий науковий простір, вона мала чітко визначену програму, суть якої – сприяти взаємопізнанню літератур, художніх цінностей інших народів; крізь призму компаративної поетики (жанрів, стилів, тем, родів; образів, літературознавчих дискурсів) показати своєрідність кожної з літератур і те, що об'єднує їх у глобалізаційну епоху [Грицик 2021, 219].

Найважливішим вектором досліджень Отара Баканідзе є історія української літератури. Упродовж десятиліть до сфери його фундаментальних розвідок належали всі значущі автори в історії української літератури. Грузиномовні дослідження сміливо можна назвати скріпою між “своїм” і “чужим”. 1985 року було видано узагальнений результат багаторічних досліджень О. Баканідзе – перший грузиномовний підручник “Нариси з історії української літератури”, у якому вчений проаналізував творчість Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Леоніда Глібова, Степана Руданського, Анатолія Свидницького, Михайла Старицького, Марка Кропивницького, Івана Карпенка-Карого. У своїй праці О. Баканідзе повторює класичну схему і розглядає рецепцію названих авторів у грузинській пресі та публіцистиці.

У цей час спостерігається впровадження теоретичних концепцій порівняльно-історичного літературознавства в грузинську літературознавчу славістику та перекладознавство. Особливо актуальними були праці Ірини Неупакоєвої, Олександра Діми, Діоніза Дуришина, Миколи Конрада; з погляду перекладу – теорії Я. Рецкера, В. Комісарова, С. Бархударова та ін. Отже, вивчення літературних зв'язків починає орієнтуватися від історії літератури до порівняльно-історичного літературознавства. Контури цього можна побачити і в грузинських та українських наукових дослідженнях. Якщо методологія робіт О. Баканідзе та деяких інших науковців з погляду порівняльного літературознавства являє собою генетико-контактний і контактологічний аналіз, то з кінця 70-х років із роботами Маквали Картвелішвілі з'явилися начерки типологічних досліджень – “Літературні паралелі” (1982), “Біля витоків грузинського та українського критичного реалізму” (1985), зрештою, типологічні студії Маквали Картвелішвілі знайшли відображення в її фундаментальній монографії “Типологічні особливості грузинської та української літератур початку XIX століття” (1989). У цій монографії розглядаються засади виникнення критичного реалізму в українській літературі, типологічні взаємовпливи української та грузинської реалістичної драматургії на прикладі зіставлення творів Івана Котляревського і Гіоргі Ерїставі, питання взаємовпливу літератур у творчості Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та грузинського критичного реалізму [ქართველიშვილი 1989].

Розвиток літературної компаративістики позначений тенденціями і фазами, характерними для різних періодів. Порівняльне літературознавство, як дисципліна “гуманізму і відкритості”, було неприйнятне для ідеології радянського тоталітарного, монолітного мислення, тому компаративістські дослідження розвивалися під маскою радянської нейтральної галузі – “літературних взаємин”. Цілком справедливо ми назвали цей процес позитивістською фазою грузинської компаративістики, що репрезентована генетико-контактними та контактологічними дослідженнями [Грицик, Мchedладзе 2021, 22–36]. Це створило багату національну традицію грузинського літературознавства. Завдяки своєму нейтральному забарвленню вона розвивається і в пострадянській період та адаптується в контексті транснаціональних досліджень. У другій половині ХХ століття грузинські науковці вивчили зв’язки та відносини грузинської літератури в ареалі різноманітних літературно-культурних моделей – грузинсько-візантійської, грузинсько-європейської, грузинсько-східної (тут особливо важливою є грузинсько-перська), грузинсько-слов’янської (російської, української, білоруської, польської, чеської) та ін. Літературні комунікації мали й приховану мету в умовах радянського “культурного імперіалізму”: викласти історію багатомовних контактів грузинської літератури з культурним надбанням цивілізованого людства; подолати рамки культурної ізоляції та показати синхронність зі світовим літературним процесом. Усього цього вчені зуміли досягти ціною певних жертв, відкрито чи приховано, з “маскою автора” чи завдяки ходінню ідеологічними лабіринтами. Ті самі тенденції помітні у відкритому чи прихованому контексті досліджень грузинсько-українських літературних взаємин. З кінця 60-х років Отар Баканідзе відкрито і декларативно вивів українську літературу з тіні російської літератури. У роботах Отара Баканідзе під “маскою автора” стала висвітлюватися суверенність української літератури і культури. Ці тенденції виразно читаються в його монографіях, присвячених усім знаковим авторам (Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Олесь Гончар, Микола Бажан, Максим Рильський, Павло Тичина та ін.), написаних упродовж кількох десятиліть.

Канонічність літературного, зокрема літературознавчого, дискурсу, характерного для радянського періоду, та орієнтація на авторів-класиків були названі німецькою славісткою Мірією Лекке “культ класиків” [Лекке 2018, 37–38]. Це включало міжлітературні зв’язки як російсько-грузинські, так і решти республік СРСР. Якщо переглянути дослідження, створені в Грузії щодо вищезгаданих авторів, то можна виділити грузинсько-український “культ класиків”. У грузинському літературознавстві проф. О. Баканідзе дослідив творчість практично всіх класиків української літератури, їхню грузинську рецепцію. Проте ідеологія багато чого забороняла і багато чому заважала, реальна історія української літератури до грузинських читачів надходила із запізненням. Володимир Набоков у своїй лекції в Корнельському університеті позначив радянське літературне життя метафорою “скупа літературна дієта” [Набоков 2014, 39–40]. Грузинська радянська наукова література, створена в царині історії та літературних зв’язків з українською літературою, справді відображала смак “скупої літературної дієти”.

Історія, описана у статті, ясно показує тенденцію, яка працювала на користь інтерпретації української літератури у Грузії. Внаслідок історичного огляду русистики і славістики того періоду подібну думку розвиває і сучасний грузинський славіст М. Філіна: “Виникла ціла система реверансів із блискуче розробленою езоповою мовою... Езопова мова була розроблена ювелірно, можна сказати, що вчені створили цілий апарат іносказання...” [Філіна 2018, 302–303]. Незважаючи на те що кожній роботі передували цитати Леніна, Маркса, Енгельса, всі абсолютно розуміли, що це чистої вода симуляція, і ніхто на це не звертав уваги. За цими цитатами було викладено основну думку вчених, і це було настільки важливо з наукового погляду, що не втратило своєї актуальності та цінності до сьогодні.

Перший пострадянський період – з 1990-х років до 2007 року

Пострадянський період названий сучасними грузинськими вченими “травмою та тріумфом незалежності”. Жорстокі війни, втрачені території, важка економічна криза, голод, холод, злочинність тощо в історії сучасної Грузії стали “побічними ефектами” довгоочікуваної незалежності. Ця епоха, на усталену думку, була періодом фізичного виживання. Економічна криза завдала великого удару по науково-освітньому процесу, функціонування навчально-наукових центрів практично опинилося на межі колапсу. “Колонізація завжди складається з двох компонентів, культурного і політичного... Коли ми говоримо про процес колонізації, ми бачимо, як культурна гегемонія і політичне домінування працюють разом – у певному союзі, співпраці або протистоянні” [Эткинд 2013, 17]. Поряд із політичною деколонізацією культурна деколонізація Грузії була позначена деконструкцією. Офіційна риторика дружби народів змінилася, проте тенденції дружби в грузинсько-українському дискурсі залишалися активними і в постколоніальний період, і на їхній основі виник більш рафінований термін *партнерство / стратегічне партнерство*. Історико-культурний чинник відігравав неабияку роль у виробленні нових принципів відносин у форматі незалежних держав.

Незважаючи на кризову ситуацію, професори Отар Баканідзе та Реваз Хведелідзе продовжували роботу в галузі грузинської україністики. У зазначений період особливих нововведень у плані підбору науково-методичних чи дослідницьких матеріалів і завдань не спостерігається. Насправді традиція, створена в радянський період, продовжується за інерцією. Одним із найважливіших з наукового погляду стало видання другого (1997) і третього (2004) томів зведеної праці Отара Баканідзе “Історія української літератури”. У другому томі грузинський науковець розглядає життя і творчість Панаса Мирного, Івана Франка, Михайла Коцюбинського та Лесі Українки; теоретико-методологічний і структурний підхід залишається класичним, друга частина дослідження присвячена аналізу матеріалів, які показують зв’язки української та грузинської культур.

Статті Маквали Картвелішвілі про грузинсько-українські літературні зв’язки публікуються в грузинських наукових часописах, хоча ніяких новацій ні з емпіричного, ні з методологічного погляду ці матеріали не містять. Проте у грузинській україністиці на зламі тисячоліть публікації проф. Реваза Хведелідзе насправді мали новизну. Уперше в грузинському літературознавстві вчений дослідив модернізм / імпресіонізм в українській літературі та його зв’язок із грузинським контекстом. Поряд з фундаментальними працями О. Баканідзе Р. Хведелідзе відкрив абсолютно невідомі грузинській науці явища. Творчість Василя Стефаника ніколи не вивчалася жодним грузинським ученим, її зіставлення з творами Ніко Лордкіпанідзе та Шіо Арагвіспірелі також було відкриттям. Ці багаторічні дослідження знайшли своє остаточне відображення в докторській дисертації Р. Хведелідзе “Модерністська новела в грузинській та українській літературі” (2005 р.), що не втрачає своєї актуальності й дотепер та посідає почесне місце в історії грузинсько-українських типологічних зв’язків [ხვედელიძე 2006].

Особливе місце в грузинській літературознавчій україністиці посідає книга Отара Баканідзе “Історія української літератури”, третій том якої побачив світ 2004 року. У цьому томі об’єдналися життя і творчість культових авторів української літератури ХХ століття – Павла Тичини, Максима Рильського, Миколи Бажана, Олександра Корнійчука та Олеса Гончара. Схема та методологія дослідження традиційні. Як показало вивчення тодішньої літературної критики, вихід книжки був важливою подією в літературному житті Грузії [გაგნიობდაშვილი 2004, 14]. У цей самий період виходив його цикл енциклопедичних монографій із важливими виправленнями, доповненнями й уточненнями архівних і фактологічних матеріалів:

“Київський університет – осередок освіти грузинської молоді” (2004), “Собор мудрості: Київський університет – просвітитель грузинських студентів” (2009), “Київський університет – джерело освіти грузинської молоді” (2015). З цим циклом подібні за типом роботи “Перша декада української культури в Грузії” (2000) і “Сонячна декада”. Отже, у перший пострадянський період науковий і педагогічний процес грузинсько-українських літературних взаємин тривав у Грузії за інерцією радянської традиції.

Попри вкрай складну економічну та політичну ситуацію в Грузії, Отару Баканідзе вдалося збільшити кількість нових кадрів грузинських українознавців. Він скерував до Київського університету з освітньою і дослідницькою метою Ніно Наскідашвілі та Гочу Кванталіані, нині вже сформованих дослідників, які під його керівництвом захистили дисертації: “Творчість Олеса Гончара в контексті грузинсько-українських літературних відносин” [კვანტალიანი 2005]; “Творчість Павла Тичини в контексті грузинсько-українських літературних відносин” [ნასკიდაშვილი 2006]. Молоді науковці з освітою, здобутою в Україні, за кілька років роботи в центрі української культури створили праці, у яких відображено синтез національних, традиційних методів, так званої “школи Отара Баканідзе” та нових знань і матеріалів. У грузинській україністиці почався “культурний переворот”.

Cultural turn, сучасна грузинська україністика: теми, методи, кадри, перспективи розвитку

У 2007 році зі створення за ініціативою професора Отара Баканідзе Інституту україністики на базі гуманітарного факультету Тбіліського державного університету (нині Центр україністики, якому рішенням ученої ради університету надано ім'я його засновника) розпочався новий, самостійний етап в історії академічних традицій у цій галузі. На цьому етапі до грузинської україністики приєднався учений-славіст, визнаний дослідник теорії перекладу Гіоргі Цібахашвілі, який до останніх днів свого життя працював над поглибленням грузинсько-українських літературних зв'язків із наукового та перекладацького погляду. У сферу його наукових інтересів входила історія української літератури XIX–XX ст. (творчість Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олеса Гончара та ін.). Особливу увагу в ті роки приділяли грузинським перекладам української поезії, виконаним професором Гіоргі Цібахашвілі та опублікованим у двомовних збірках Центру україністики.

У 2007 році на базі новоствореного Інституту україністики при гуманітарному факультеті ТДУ була створена і нова магістерська програма – **українознавство**, яка була повністю адаптована до вимог грузинського освітнього простору, що приєднався у 2005 році до Болонського процесу. У рамках магістерської програми було налагоджено тісне співробітництво з українськими навчально-освітніми центрами. Грузинські україністи пройшли навчання в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка для роботи з архівними матеріалами у відділі рукописів Інституту історії української літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України. Молодих україністів з науково-дослідною метою було відряджено працювати до НБУ ім. Вернадського, Інституту рукопису. У результаті в Грузії, у грузинському освітньому та академічному просторі з'явилися нові знання про Україну, до цього закриті.

Методи і напрями, закладені в європейських та американських наукових колах, почали впроваджуватися в грузинський науковий дискурс. Нові концепції знаходять відображення і в дослідженні літературних відносин – діалог культур, міжкультурні комунікації, імагологія / етноімагологія, рецепція тощо. Тенденції адаптації до міждисциплінарних порівняльних досліджень стають очевидними.

Особливо тісні зв'язки ТДУ мав із кафедрою теорії літератури та компаративістики КНУ, завідувачкою якої протягом багатьох років була відома українська вчена,

кارتвелოლოგინია, спеціалістка з літературних та культурних зв'язків Грузії та України, професорка Людмила Грицик. Для нових кадрів грузинських українців своєрідним синтезом традицій та новаторства стала *наукова школа Людмили Грицик*, заснована на засадах традиційної школи проф. Отара Баканідзе (літературний переклад, літературні зв'язки та взаємини, джерелознавчі дослідження тощо).

Грузинські українці розпочали роботу над неопрацьованими проблемами історії української літератури в Грузії. Це – спадщина покоління шістдесятників та літературні історії “періоду відлиги”, дисидентська література (С. Чхатарашвілі) [წინაპარაშვილი 2014], Розстріляне відродження (Н. Наскідашвілі), емігрантська література, пострадянська література (І. Мchedладзе) [მჭედლაძე 2019]. Аналіз та інтерпретацію проблем було розширено сучасними теоретичними дискурсами – соцреалізмом, модернізмом, авангардизмом, постмодернізмом, постколоніалізмом, мультикультуралізмом. Завдяки багаторічній колаборації із проф. Л. Грицик стали доступними друковані матеріали з грузинської літератури в українській еміграції – невідомі переклади грузинської літератури з архівів української діаспори та ін. Усі ці імена, цей матеріал, іммігрантський вектор були для грузинських кіл фактично terra incognita. Обов'язково слід зазначити один важливий чинник: науковий доробок Л. Грицик також відіграв роль каталізатора, завдяки якому в галузі літературної компаративістики остаточно сформувалося теоретичне регулювання досліджень грузинсько-українських літературних взаємин. Стає зрозуміло, що зв'язкові студії потребують урізноманітнення за рахунок нових теоретичних концепцій, які потребують нового осмислення літератури та всього літературного процесу. Про українсько-грузинські літературні взаємини Л. Грицик зазначає: “У порівняльних студіях поступово реалізовувалася концепція когерентності західної традиції історії літератури... Застосовані у вислідах методології і концепції теорії літератури змінювали обличчя порівняльного літературознавства не лише підходами, напрямками, а й матеріалом” [Грицик 2024, 105–106].

Крім того, до цього нового емпіричного матеріалу було підігнано міжнародний досвід у вигляді апробованих у західному / європейському науковому просторі теоретичних дискурсів – колоніальних та постколоніальних досліджень, які дедалі більш цілеспрямовано та інтенсивно впроваджуються для аналізу культурної історії Грузії та України у ХХ–ХХІ ст. У грузинсько-українському контексті постколоніалізм являє собою “новий порядок знання”. На хвилі постколоніальних досліджень Софію Чхатарашвілі розробила вектор досліджень націоналізму як концептуально-теоретичної основи зв'язків із грузинським культурним контекстом 1960-х рр.; Ніно Наскідашвілі вивчала авангардизм як контрдискурс культурного імперіалізму, творчість Розстріляного відродження – проблеми, які були невідомі в колі грузинських учених. Для аналізу нового емпіричного матеріалу у грузинських роботах використано дослідження як авторитетних сучасних українських учених (Т. Гундорової, С. Павличко, Д. Наливайка, М. Стріхи, І. Дзюби), так і західних славістів (М. Шкандрія, С. Єкельчика, А. Міллера, М. Павлишина, В. Чернецького та ін.).

Як зазначалося, не втратив своєї актуальності аналіз перекладної літератури. Як емпіричний матеріал дослідження було підібрано нові переклади грузинської літератури українською мовою і навпаки – української літератури грузинською мовою. При аналізі перекладів важливими завданнями для вчених стали виявлення факторів зближення оригіналу і джерела, навичок перекладу, близькості вихідної та приймальної культур, механізмів подолання бар'єрів міжкультурних відмінностей, трансформація тексту вихідної культури в систему приймальної культури, аналіз відмінностей між конотативними полями культурних концептів, проблеми конвертації / потрапляння іншопольованого тексту до звичного для приймальної культури сліду тощо.

Багато фактів, що відображають відносини Грузії та України, залишилися “зворотною стороною соціалістичного реалізму”, ідеологічна кон'юнктура залишила

багато історій ненаписаними. Впровадження методів соціологічних досліджень, особливо якісних досліджень (т. зв. *Key informant interview*), виявилися дуже плідними для включення цих цінних культурних історій у науковий дискурс. Отже, у поле соціологічних досліджень потрапили невідомі, забуті, недокументовані чи не зафіксовані в джерелах історії відносин Грузії та України.

Продуктивною сферою досліджень літературних зв'язків є локальні та міжнародні наукові конференції, що організовуються Центром україністики ТДУ, присвячені ювілеям українських письменників та їхнім творам (Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олеса Гончара, Агатангела Кримського), їхнім зв'язкам із Грузією, а також грузинсько-українським культурним взаємозв'язкам загалом та історії дипломатичних відносин між двома країнами. У цих наукових заходах беруть активну участь учені українських наукових закладів, а також україністи з університетів різних країн Європи.

Висновки

Процес літературних зв'язків є невіддільною частиною культури та історії культури: "Історія культури – це сфера національної ідентичності та літературної ідентичності, вона показує, як формується національна ідентичність у рамках літературної ідентичності" [Савченко 2018, 32]. У суспільствах, чия ідентичність була проблематичною через імперську / колоніальну історію, література найкраще змогла виразити національний менталітет. Відповідно, література посіла велике місце в парадигмі національної ідентичності та свідомості. В імперській ідеології, подібній до колоніальної, у якій існував принцип асиметрії, наука про літературу не могла повною мірою продемонструвати ідентичність, що в багатьох випадках призводило до деформації уявлень про культуру загалом. Проте дихотомія радянської дійсності привела до того, що вивчення та викладання української літератури навіть в умовах радянської кон'юнктури проходило ідеологічними лабіринтами більш чітко, але все ж таки реконструювали національні концепції. Згодом у грузинських матеріалах, що зображують взаємозв'язки, дедалі чіткіше вимальовуються контури суверенітету України та її культури. Внаслідок стику і перетину культур формувалися нові цінності, руйнувалися бар'єри, формувалися позитивні стереотипи одне про одного. Зрештою, цей процес вийшов за рамки культури і став своєрідною "скріпкою" міжнаціональних відносин.

Врешті-решт, дослідження взаємозв'язків створили культурне поле *Грузія – Україна*. Історія довела, що літератори відіграли велику роль у виробництві та поширенні знань про Україну в Грузії та у зміцненні зв'язків між країнами. Їхня діяльність збагатила історію культури та виявилася важливим фактором, що сприяє процесу міждержавних відносин та партнерства. З погляду соціологічної проблематики унікальним матеріалом для дослідження є особисті архіви вчених (грузинських українознавців, літераторів), епістолярна спадщина, особисті бібліотеки, що містять рідкісні матеріали. Цей напрямок також є великим нововведенням у контексті грузинсько-українських взаємозв'язків, поступово стають доступними закриті архіви та бібліотеки грузинських учених, унаслідок чого виявляється багато невідомих фактів.

Отже, упродовж багатьох десятиліть грузинська україністика створила свою національну традицію, виражену у специфіці вивчення *літературних взаємозв'язків*. З одного боку, ідеологічні коди, що диктувалися центром, були представлені в дослідженнях відносин методом подвійних соціокодів, водночас з'явилися і соціокоди, що протистоять центру і ґрунтуються на принципі ідеологічних ігор і масок.

Традиційні контактні зв'язки в літературознавстві розширили своє поле, поступившись місцем транснаціональним теоретичним дискурсам і невідомим / новим

джерелам та матеріалам, методологічному та інтерпретативному плюралізму. Традиція грузинсько-українських літературних взаємозв'язків, створена внаслідок тісної співпраці різних дисциплін, сьогодні є важливим сегментом грузинської літературної компаративістики.

Професор порівняльного літературознавства Сорбоннського університету Олександр Строев в одному зі своїх виступів зазначив, що літературна компаративістика – це діалог між книгами, а компаративісти – посередники цього діалогу. Сьогодні грузинські україністи / компаративісти справді є посередниками діалогу між великими грузинськими та українськими книжками.

¹ Метафорично саме так закладений у грузинській культурній ментальності перший університет: його головна будівля – білого кольору.

ЛІТЕРАТУРА

Баканидзе О. (2007), “Украинистика в Тбилиском государственном университете”, *Научные труды, серия: филология*, т. XIII, с. 40–49.

Богомолов И. (1968а), “Т. Г. Шевченко и грузинская общественность”, в *Из истории украино-грузинских связей*, Мецниереба, с. 92–108.

Богомолов И. (1985), “Чувство семьи единой”, в Богомолов И. & Миминошвили Р., *Брат, ты братством силен (Очерки литературных взаимосвязей к 50-летию образования Союза писателей СССР)*, Советский писатель, Москва, с. 73–108.

Богомолов И. (1968b), “Шевченко і дожовтнева грузинська періодика”, в *Райдужними мостами. Українсько-грузинські літературні зв'язки*, Дніпро, Київ, с. 165–179.

Гачечиладзе Г. Р. (1972), *Художественный перевод и литературные взаимосвязи*, Советский писатель, Москва.

Гиголов Г. (1980), “На высоком перевале. Профессору В. С. Шадури 70–лет”, *Заря Востока*, 3 июня, № 128 (16704), с. 3.

Грицик Л. (2024), “Українсько-грузинські літературні взаємини: домінанти сучасного порівняльного вивчення”, *Шевченкознавчі студії*, вип. 1 (27), ч. 1, с. 98–117. DOI: [https://doi.org/10.17721/2410-4094.2024.1\(27\).1/98-117](https://doi.org/10.17721/2410-4094.2024.1(27).1/98-117)

Грицик Л. & Мchedладзе І. (2021), “Сучасна грузинська компаративістика: напрямки досліджень, проблеми”, *Слово і час*, № 3 (717), с. 22–36. DOI: <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.03.22-36>

Грицик Л. В. (2010), *Українська компаративістика: концептуальні проєкції*, Юго-Восток, Донецьк.

Грицик Л. В. (2021), *Орієнтальний дискурс в українській літературі XIX–XX століття. Парадигми розвитку, акценти: зб. наук. пр.*, Вид-во Іванченка І. С., Харків.

Грицьк Л. В. (1973), *Грузинская художественная проза в современных украинских переводах*, Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Киев.

Грицьк Л. В. (1987), “Закономерность процесса взаимообщения”, в *Литературное сотрудничество народов СССР*, кн. 5, Издательство Тбилисского университета, Тбилиси, с. 287–291.

Гюнтер Х. (2000), “Жизненные фазы соцреалистического канона”, в *Соцреалистический канон*, Гуманитарное Агентство “Академический проект”, Санкт-Петербург, с. 281–288.

Данелия С. И. (1931), *О философии Грибоедова*, Тифлис.

Єсельчик С. (2008), *Імперія пам'яті: російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві*, Критика, Київ.

Іванова С. (1979), “Методологические и методические особенности изучения межлитературных отношений”, в *Межнациональные литературные связи. Межведомственный сборник научных трудов*, под ред. С. Ивановой, Латвийский государственный университет им. П. Стучий, Рига, с. 7–37.

Лекке М. (2018), “Русско-грузинские литературные связи и наука о них в социальном контексте”, в *Россия-Грузия после империи. Сборник статей*, Составители М. Лекке & Е. Чхаидзе, Новое литературное обозрение, Москва, с. 31–56.

Лекке М. & Чхаїдзе Е. (2018), “Россия–Грузия после империи”, в *Россия–Грузия после империи. Сборник статей*, сост. М. Лекке & Е. Чхаїдзе, Новое Литературное Обозрение, Москва, с. 5–27.

Модебадзе И. & Мегрелишвили Т. (2015), «Последние “из могикиан”, или Кризис грузинской русистики», *Toronto Slavic Quarterly*, No. 53, с. 113–134.

Набоков В. (2014), “Писатели, цензура и читатели в России (пер. с англ. А. Курт)”, в Набоков В., *Лекции по русской литературе*, Азбука, Азбука-Аттикус, Санкт-Петербург, с. 25–42.

Наливайко Д. (2009), “Літературна компаративістика вчора і сьогодні”, в *Сучасна Літературна компаративістика: стратегії і методи*, Антологія, Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, Київ, с. 5–42.

Поракишвили Н. (1975), *Н. И. Гулак и его грузинские связи*, Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Издательство Тбилисского университета, Тбилиси.

Тухарели Д. (2011), “До дней последних”, *Русский клуб*, № 3, с. 50–51.

Филина М. (2018), “Идеология и власть: подчинение и попытки игнорирования (на материале грузинской русистики 1970–1980-х гг.)”, в *Россия–Грузия после империи. Сборник статей*, сост. М. Лекке & Е. Чхаїдзе, Новое Литературное Обозрение, Москва, с. 299–326.

Хведелидзе Р. (1972), *Руставели в украинской литературе*, Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Издательство Тбилисского университета, Тбилиси.

Хихадзе Л. (1960), “Перевод или автор?”, *Литературная Грузия*, № 1, с. 91–96.

Хихадзе Л. (1978), *Из истории восприятия русской литературы в Грузии и опыт историко-функционального изучения*, Издательство Тбилисского университета, Тбилиси.

Хуцішвілі С. (1968), “Невтомний трудівник”, в *Райдужними мостами. Українсько-грузинські літературні зв'язки*, Дніпро, Київ, с. 375–377.

Чхаїдзе Е. (2015), “Политика и исследование русско-грузинских литературных связей в Грузии: с советского периода по постсоветский”, *Toronto Slavic Quarterly*, No. 53, с. 92–112.

Чхаїдзе Е. (2018), *Политика и литературная традиция: русско-грузинские литературные связи после перестройки*, Новое Литературное Обозрение, Москва.

Шадури В. (1946), *Грибоедов и грузинская культура*, Заря Востока, Тбилиси.

Эткинд А. (2013), *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России*, Новое Литературное Обозрение, Москва.

ზარამიძე ლ. (2005), *მიხეილ კინწურაშვილის (იასამანი) ცხოვრება და მოღვაწეობა*, თბილისი.

ზაქანიძე ო. (1965), *ნარკვევები უკრაინული ლიტერატურიდან*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ზაქანიძე ო. (2015), *კიევის უნივერსიტეტი – ქართველი ახალგაზრდების სავანე*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ბუაჩიძე თ. (1960), *ლიტერატურული წერილები. ლიტერატურული ურთიერთობანი*, სახელმწიფო გამომცემლობა “საბჭოთა საქართველო”, თბილისი.

ბუაჩიძე თ. (1968), *ლიტერატურულ ურთიერთობათა ისტორიიდან (აღმოსავლეთსლავური მწერლობის განვითარება და ქართულ-რუსულ-უკრაინული ლიტერატურული ურთიერთობანი)*, გამომცემლობა “განათლება”, თბილისი.

ბუაჩიძე თ. (1973), *ძველი რუსული მწერლობა*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

გაფრინდაშვილი ნ. (2004), “კულტურათა დიალოგი გრძელდება”, *ლიტერატურული საქართველო*, 22–28 ოქტომბერი, No. 42 (3510).

გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმი, ხელნაწერთა განყოფილება, ფონდი 25380-6-387.

დანელია ს. (1935), «“თარგმანის მაღალი კულტურისათვის” (პუშკინი ქართულად)», *ჭურნალი მნათობი*, No. 9, გვ. 190–223.

დანელია ს. (2013), “ავტობიოგრაფია”, in *მწერალთა ავტობიოგრაფიები*, მეორე წიგნი, სტამბა კოლორპაკი, თბილისი.

კინწურაშვილი მ. (1943), *დიდი კობზარი ტარას შევჩენკო*, სადისერტაციო ნაშრომი კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი.

კინწურაშვილი მ. (1954), “უკრაინისა და საქართველოს ლიტერატურული თანამეგობრობის ისტორიიდან. ხელნაწერი”, in *გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის მუზეუმის არქივი*, ფონდი 25381 1-3.

კვანტალიანი გ. (2005), *ოლეს გონჩარის შემოქმედება ქართულ-უკრაინულ ლიტერატურულ ურთიერთობათა კონტექსტში*, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი.

კოდუა ე. (1978), *სერგი დანელია*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

მჭედელაძე ი. (2019), *პოსტსაბჭოთა ქართული და უკრაინული ლიტერატურული დისკურსი პოსტკოლონიალიზმის კონტექსტში*, ფილოლოგიის დოქტორის (PhD) აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბილისი.

ნასყიდაშვილი ნ. (2006), *პავლო ტიჩინას შემოქმედება ქართულ-უკრაინულ ლიტერატურულ ურთიერთობათა კონტექსტში*, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი.

რატიანი ი. (2018), *ქართული მწერლობა და მსოფლიო ლიტერატურული პროცესი*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

რუხაძე ტ. (1960), *ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან XVI–XVIII სს.*, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფ. 471.

უკრაინისტიკის ცენტრის არქივი (თსუ), საქაღალდე #6, კათედრის ისტორია, ხელნაწერი.

ქართველიშვილი მ. (1989), *XIX საუკუნის დასაწყისის ქართული და უკრაინული ლიტერატურების ტიპოლოგიური თავისებურებანი*, გამომცემლობა “მეცნიერება”, თბილისი.

ხვედელიძე რ. (2006), *მოდერნისტული ნოველა ქართულსა და უკრაინულ ლიტერატურაში*, გამომცემლობა “უნივერსალი”, თბილისი.

ჩხატარაშვილი ს. (2014), *უკრაინელი სამოციანელები და საქართველო*, ფილოლოგიის დოქტორის (PhD) აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბილისი.

წიფურია ბ. (2010a), “ტოტალიტარული და ნაციონალური კულტურული მოდელები როგორც ბინარული ოპოზიციები”, in *საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმის “ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურული დისკურსი, XX საუკუნის გამოცდილება. მასალები”*, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, გვ. 178–184.

წიფურია ბ. (2010b), “ქართული ლიტერატურა: კოლონიზაცია, მოდერნიზაცია, ახალი პარადიგმები”, *კადმოსი. ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი*, № 2, გვ. 183–195.

REFERENCES

Bakanidze O. (2007), “Ukrainistika v Tbilisskom gosudarstvennom universitete”, *Nauchnyye trudy, Seriya: filologiya*, Tom XIII, pp. 40–49. (In Russian).

Bogomolov I. (1968a), “T. G. Shevchenko i gruzinskaya obshestvennost’”, in *Iz istorii ukraino-gruzinskikh svyazey*, Metsniyereba, pp. 92–108. (In Russian).

Bogomolov I. (1985), “Chuvstvo sem’i edinoj”, in Bogomolov I. & Miminoshvili R., *Brat, ty bratstvomu silen (Ocherki literaturnykh vzaimosvyazey k 50-letiyu obrazovaniya Soyuza pisateley SSSR, Sovetskiy pisatel’*, Moscow, pp. 73–108. (In Russian).

Bohomolov I. (1968b), “Shevchenko i dozhovtneva hruzynska periodyka”, in *Raiduzhnymy mostamy. Ukrainsko-hruzynski literaturni vziatzky*, Dnipro, Kyiv, pp. 165–179. (In Ukrainian).

Gachechiladze G. (1972), *Khudozhestvennyy perevod i literaturnyye vzaimosvyazi*, Sovetskiy pisatel’, Moscow. (In Russian).

Gigolov G. (1980), “Na vysokom perevale. Professoru V. S. Shaduri 70–let’”, *Zarya Vostoka*, June 3, No. 128 (16704), p. 3. (In Russian).

Gyunter Kh. (2000), “Zhiznennyye fazy sotsrealisticheskogo kanona”, in *Sotsrealisticheskij kanon*, Gumanitarnoye agentsvo “Akademicheskij proyekt”, Saint Petersburg. (In Russian).

Hrytsyk L. (2024), “Ukrainsko-hruzynski literaturni vziemyny: domynanty suchasnoho porivnialnoho vyvchennia”, *Shevchenkozavchi studii*, Iss. 1 (27), Part 1, pp. 98–117. (In Ukrainian). DOI: [https://doi.org/10.17721/2410-4094.2024.1\(27\).1/98-117](https://doi.org/10.17721/2410-4094.2024.1(27).1/98-117)

Hrytsyk L. and Mchedeladze I. (2021), “Suchasna Hruzynska komtaratyvistyka: napriamky doslidzhen, problemy”, *Slovo i chas*, No. 3 (717), pp. 22–36. (In Ukrainian).

Hrytsyk L. V. (2010), *Ukrainska komparatyvistyka: kontseptualni proektsii*, Iuhovostok, Donetsk. (In Ukrainian).

Hrytsyk L. V. (2021) *Orientalnyi dyskurs v ukrainskyi literaturi XIX–XX stolittia. Paradyhmy rozvytku, aktsenty*, Vydavnytstvo I. S. Ivanchenka, Kharkiv. (In Ukrainian).

Gritsyk L. V. (1973), *Gruzinskaya khudozhestvennaya proza v sovremennykh ukrainskikh perevodakh*, Avtoreferat na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Kyiv. (In Ukrainian).

Gritsik L. V. (1987), “Zakonomernost’ protsessa vzaimoobshcheniya”, v *Literaturnoye sodruzhestvo narodov SSSR*, Book 5, Izdatel’stvo Tbilisskogo universiteta, Tbilisi, pp. 287–291. (In Ukrainian).

Daneliya S. O. (1931), *O filosofii Griboyedova*, Tiflis. (In Russian).

Iekelchik S. (2008), *Imperiia pam’iati: rosiisko-ukrainski stosunky v radianskii istorichnii uiavi*, Krytyka, Kyiv. (In Ukrainian).

Ivanova S. (1979), “Metodologicheskiye i metodicheskiye osobennosti izucheniya mezhliteraturnykh otnoshenii”, in *Mezhnatsional’nyye literaturnyye svyazi. Mezhhvedomstvennyy sbornik nauchnykh trudov*, S. Ivanova (ed.), Latviiskiy gosudarstvennyy universitet im. P. Stuchiy, Riga, pp. 7–37. (In Russian).

Lekke M. (2018), “Russko-gruzinskiye literaturnyye svyazi i nauka o nikh v sotsial’nom kontekste”, in *Rossiya-Gruziya posle imperii: Sbornik statey*, Compl. by M. Lekke & E. Chkhaidze, Novoye Literaturnoye Obozreniye, Moscow, pp. 31–56. (In Russian).

Lekke M. and Chkhaidze E. (2018), “Rossiya-Gruziya posle imperii”, in *Rossiya-Gruziya posle imperii: Sbornik statey*, Compl. by M. Lekke & E. Chkhaidze, Novoye Literaturnoye Obozreniye, Moscow, pp. 5–27. (In Russian).

Modebadze I. and Megrelishvili T. (2015), “Posledniye ‘iz mogikan’, ili *Krizis gruzinskoy rusistiki*”, *Toronto Slavic Quarterly*, No. 53, pp. 113–134. (In Russian).

Nabokov V. (2014), “Pisateli, tsenzura i chitateli v Rosii (per. s angl. A. Kurt)”, in Nabokov V., *Lektsii po russkoy literature*, Azbuka, Azbuka-Attikus, Saint Petersburg, pp. 25–42. (In Russian).

Nalyvaiko D. (2009), “Literaturna komparatyvistyka vchora i sohodni”, in *Suchasna Literaturna komparatyvistyka: stratehii i metody. Antolohiia*, Kyiv, Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, pp. 5–42. (In Ukrainian).

Porakishvili N. (1975), *N. I. Gulak i ego gruzinskiye svyazi*, Avtoreferat na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Izdatel’stvo Tbilisskogo universiteta, Tbilisi. (In Russian).

Tukhareli D. (2011), “Do dney poslednikh”, *Russkiy klub*, No. 3, pp. 50–51. (In Russian).

Filina M. (2018), “Ideologiya i vlast’: podchineniye i popytki ignorirovaniya (na materiale gruzinskoy rusistiki 1970–1980-kh gg.)”, in *Rossiya-Gruziya posle imperii: Sbornik statey*, Compl. by M. Lekke & E. Chkhaidze, Novoye Literaturnoye Obozreniye, Moscow, pp. 299–326. (In Russian).

Khvedelidze R. (1972), *Rustaveli v ukrainskoy literature*, Avtoreferat na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Izdatel’stvo Tbilisskogo universiteta, Tbilisi. (In Russian).

Khikhadze L. (1960), “Perevod ili avtor?”, *Literaturnaya Gruziya*, No. 1, pp. 91–96. (In Russian).

Khikhadze L. (1978), *Iz istorii vospriyatiya russkoy literatury v Gruzii i opyt istoriko-funktsional’nogo izucheniya*, Izdatel’stvo Tbilisskogo universiteta, Tbilisi. (In Russian).

Khutsishvili S. (1968), “Nevtomnyi trudivnyk”, in *Raiduzhnyy mostamy. Ukrainsko-hruzynski literaturni zv’iazky*, Dnypro, Kyiv, pp. 375–377. (In Ukrainian).

Chkhaidze E. (2015), “Politika i issledovaniye russko-gruzinskikh literaturnykh svyazey v Gruzii: s sovetskogo perioda po postsovetskiy”, *Toronto Slavic Quarterly*, No. 53, pp. 92–112. (In Russian).

Chkhaidze E. (2018), *Politika i literaturnaya traditsiya: russko-gruzinskiye literaturnyye svyazi posle perestroyki*, Novoye Literaturnoye Obozreniye, Moscow. (In Russian).

Shaduri V. (1946), *Griboyedov i gruzinskaya kul’tura*, Zarya Vostoka, Tbilisi. (In Russian).

Etkind A. (2013), *Vnutrennyaya kolonizatsiya. Imperskiy opyt Rossii*, Novoye Literaturnoye Obozreniye, Moscow. (In Russian).

- Baramidze L. (2005), *Mikheil k'int's'urashvilis (iasamani) tskhovreba da moghvats'eoba*, Tbilisi. (In Georgian).
- Bakanidze O. (1965), *Nark'vevebi uk'rainuli lit'erat'uridan*, Tbilisis universit'et'is gamomtsemloba, Tbilisi. (In Georgian).
- Bakanidze O. (2015), *K'ievis universit'et'i – kartveli akhlagzrdebis savane*, Tsu gamomtsemloba, Tbilisi. (In Georgian).
- Buachidze T. (1960), *Lit'erat'uruli ts'erilebi. lit'erat'uruli urtiertobani*, Sakhelmts'ipo gamomtsemloba “sabch'ota sakartvelo”, Tbilisi. (In Georgian).
- Buachidze T. (1968), *Lit'erat'urul urtiertobata ist'oriidan (aghmosavlets'lavuri mts'erlobis ganvitareba da kartul-rusul-uk'rainuli lit'erat'uruli urtiertobani)*, Gamomtsemloba “ganatleba”, Tbilisi. (In Georgian).
- Buachidze T. (1973), *Dzveli rusuli mts'erloba*, Tbilisis universit'et'is gamomtsemloba, Tbilisi. (In Georgian).
- Gaprindashvili N. (2004), “K'ult'urata dialogi grdzeldeba”, *Lit'erat'uruli Sakartvelo*, 22–28 okt'omberi, No. 42 (3510). (In Georgian).
- Giorgi leonidzis sakhelobis kartuli lit'erat'uris muzeumi [Giorgi Leonidze Museum of Georgian Literature]*, Fund 25380-6-387. (In Georgian).
- Danelia S. (1935), “Targmanis maghali k'ult'urisatvis (p'ushk'ini kartulad)”, *Zhurnali mnatobi*, No. 9, pp. 190–223. (In Georgian).
- Danelia S. (2013), “Avt'obiograpia”, in *Mts'eralta avt'obiograpiebi, meore ts'igni*, st'amba k'olorp'ak'I, Tbilisi. (In Georgian).
- K'int's'urashvili M. (1943), *Didi k'obzari T'aras Shevchenk'o*, Sadisert'atsio nashromi k'andidat'is sametsniero khariskhis mosap'oveblad, Tbilisi. (In Georgian).
- K'int's'urashvili M. (1954), “Uk'rainisa da sakartvelos lit'erat'uruli tanamegobrobis ist'oriidan. khelnats'eri”, in *Giorgi leonidzis sakhelobis kartuli lit'erat'uris muzeumis arkivi*, Fund 25381, pp. 1–3. (In Georgian).
- K'vant'aliani G. (2005), *Oles goncharis shemokmedeba kartul-uk'rainul lit'erat'urul urtiertobata k'ont'ekst'shi*, Pilologiis metsnierebata k'andidat'is sametsniero khariskhis mosap'oveblad ts'armodgenili disert'atsiis avt'oreperat'i, Tbilisi. (In Georgian).
- K'odua E. (1978), *Sergi danelia*, Tbilisis universit'et'is gamomtsemloba. (In Georgian).
- Mch'edeladze I. (2019), *P'ost'sabch'ota kartuli da uk'rainuli lit'erat'uruli disk'ursi p'ost'k'olonializms k'ont'ekst'shi*, Pilologiis dokt'oris (PhD) ak'ademiuri khariskhis mosap'oveblad ts'armodgenili disert'atsia, Tbilisi. (In Georgian).
- Nasq'idashvili N. (2006), *P'avlo t'ichinas shemokmedeba kartul-uk'rainul lit'erat'urul urtiertobata k'ont'ekst'shi*, Pilologiis metsnierebata k'andidat'is sametsniero khariskhis mosap'oveblad ts'armodgenili disert'atsiis avt'oreperat'I, Tbilisi. (In Georgian).
- Rat'iani I. (2018), *Kartuli mts'erloba da msoplio lit'erat'uruli p'rotsesi*, Tsu gamomtsemloba, Tbilisi. (In Georgian).
- Rukhadze T'. (1960), *Kartul-rusuli lit'erat'uruli urtiertobis ist'oriidan XVI–XVIII ss.*, Tbilisis sakhelmts'ipo universit'et'is gamomtsemloba, Tbilisi. (In Georgian).
- Sakartvelos erovnuli arkivi, uakhlesi ist'oriis tsent'raluri arkivi [National Archives of Georgia, Central Archive of Contemporary History]*, fund 471. (In Georgian).
- Uk'rainist'ik'is tsent'ris arkivi(tsu)*, sakaghalde No. 6, k'atedris ist'oria, khelnats'eri [The Archive of the Centre of Ukrainians Studies, f. # 6, The History of Centre, manuscript]. (In Georgian).
- Kartvelishvili M. (1989), *XIX sauk'unis dasats'q'isis kartuli da uk'rainuli lit'erat'urebis t'ip'ologiuri taviseburebani*, Gamomtsemloba “Metsniereba”, Tbilisi. (In Georgian).
- Khvedelidze R. (2006), *Modernist'uli novela kartulsa da uk'rainul lit'erat'urashi*, Gamomtsemloba “Universali”, Tbilisi. (In Georgian).
- Chkhat'arashvili S. (2014), *Uk'raineli samotsianebebi da sakartvelo*, Pilologiis dokt'oris (PhD) ak'ademiuri khariskhis mosap'oveblad ts'armodgenili disert'atsia, Tbilisi. (In Georgian).
- Ts'ipuria B. (2010a), “T'ot'alit'aruli da natsionaluri k'ult'uruli modelebi rogor ts'binaruli op'ozitsiebi”, in *Saertashoriso sametsniero simp'oziumis “t'ot'alit'arizmi da lit'erat'uruli disk'ursi, XX sauk'unis gamotsdileba. Masalebi”*, Lit'erat'uris inst'it'ut'is gamomtsemloba, Tbilisi, pp. 178–184. (In Georgian).
- Ts'ipuria B. (2010b), “Kartuli lit'erat'ura:k'olonizatsia, modernizatsia, akhali p'aradigmebi”, *K'admosi. humanit'arul k'vlevata zhurnali*, No. 2, pp. 183–195. (In Georgian).

І. Р. Мchedладзе

**Лабіринти радянської і пострадянської науки:
історія дослідження грузинсько-українських літературних зв'язків у Грузії**

У статті розглядається місце славистики в системі грузинської науки. Незважаючи на те що багато дослідників зверталися до цієї проблеми, школа грузинської україністики ніколи не аналізувалася в історичному контексті. У статті показано тривалий процес академічного “винайдення традицій” грузинської славистики / україністики. У роботі чітко зазначено, що провідним напрямком грузинської україністики є літературознавство, яке пройшло складний шлях розвитку в радянській та пострадянській періоди. Ідеологічні проблеми та глобальні виклики постколоніальної / пострадянської епохи віддзеркалювалися і в цій галузі. У статті показано національну самобутність дослідницьких традицій української літератури та водночас їхню “міжнародну інваріантність”. Розглянуто специфіку формування наукового процесу в локальному та глобальному культурно-історичному контексті.

Вивчення проблеми засвідчує, що національна специфіка українознавства базується на двокомпонентному принципі – вивченні української літератури та грузинсько-українських літературних взаємин. Дослідження літературних взаємин зумовлено потребами радянської ідеологічної науки. Однак протягом десятиліть успішної адаптації до складних механізмів ідеологічних лабіринтів була сформована традиція дослідження літературних взаємин (грузинсько-української пари). Після деідеологізації, у пострадянський період вона успішно влилася у транснаціональне літературознавство.

Дослідницькими джерелами цієї статті є невідомі / невивчені матеріали з різних грузинських архівів, а також корпус грузинської наукової літератури про українську літературу. Національний дискурс було побудовано шляхом контент-аналізу наукової літератури (монографій та публікацій), опублікованої в Грузії на тему україністики; простежено зміни наукового руху на користь парадигм різних дисциплін (славистики / історії літератури народів СРСР, перекладознавства, порівняльного літературознавства). Особлива увага була приділена виявленню методологічних маркерів грузинського літературознавства; цей вектор як узагальнюється в контексті грузинського традиційного літературознавства, так і проявляється “обсягом, інтенсивністю та схожістю” методологічних елементів з міжнародним науковим дискурсом.

У статті вперше запропоновано теоретичне моделювання періодизації вивчення української літератури на тлі синтетичного аналізу європейської та грузинської наукових літератур. Поряд з дослідженням історії грузинської україністики показано її сучасний стан та перспективи розвитку.

Ключові слова: грузинська наука; дослідження літературних взаємин; радянська ідеологія; пострадянська деколонізація; україністика.

*Стаття надійшла до видання 14.11.2025
Прийнято до друку після рецензування 26.02.2026
Опубліковано 14.04.2026*